

**Masarykova univerzita
Filozofická fakulta**

Ústav českého jazyka

Český jazyk a literatura

Monika Vorálková

**Vybrané české názvy řemesel se zaměřením na jejich
etymologický původ**

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Helena Karlíková, CSc.

Brno

2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....
Podpis autora práce

Ráda bych na tomto místě vyjádřila poděkování vedoucí své práce PhDr. Heleně Karlíkové, CSc., za pomoc a cenné rady, které mi poskytovala v průběhu psaní.

OBSAH

1. ÚVOD.....	5
2. ŘEMESLA.....	7
2. 1. ŘEMESLA KOŽEDĚLNÁ.....	12
2. 1. 1. KOŽELUH A JEHO SPECIALIZACE	13
2. 1. 2. JIRCHÁŘ A ZÁMIŠNÍK.....	16
2. 1. 3. DALŠÍ ŘEMESLA ZPRACOVÁVAJÍCÍ KŮŽI.....	17
2. 1. 4. ŠVEC.....	18
2. 1. 5. ŠEVCOVSKÉ SPECIALIZACE.....	22
2. 1. 6. KOŽEŠNÍK, KOČKAŘ, BLANAŘ A KRZNAŘ.....	24
2. 1. 7. SEDLÁŘ, ŘEMENÁŘ A UZDAŘ.....	26
2. 1. 8. BRAŠNÁŘ A JEHO SPECIALIZACE.....	27
2. 2. ŘEMESLA TEXTILNÍ.....	30
2. 2. 1. SOUKENÍK A DALŠÍ ŘEMESLNÍCI, KTEŘÍ SE ÚČASTNÍ VÝROBY SUKNA.....	30
2. 2. 2. PLÁTENÍK A PLÁTENKRAJEČ.....	39
2. 2. 3. BARCHANÍK, MEZULÁNÍK A HEDVÁBNÍK.....	40
2. 2. 4. KRAJKÁŘ, ŠLOJÍRNICE A ROUŠNICE.....	42
2. 2. 5. PROVAZNÍK A JEHO SPECIALIZACE.....	43
2. 3. ŘEMESLA ODĚVNÍ.....	45
2. 3. 1. KREJČÍ A ŠVADLENA.....	46
2. 3. 2. KREJČOVSKÉ SPECIALIZACE.....	49
2. 3. 3. HACNÍK, KALHOTNÍK A PUNČOCHÁŘ.....	50
2. 3. 4. RUKAVIČNÍK.....	52
2. 3. 5. KLOBOUČNÍK, ČEPIČNÍK, BIRETNÍK, VRKOČNICE A VĚNEČNÍK.....	53
2. 3. 6. ŘEMESLA ODĚVY A ČLOVĚKA ZDOBÍCÍ.....	56
2. 3. 7. PASÍŘ, KNOFLÍKÁŘ A HŘEBENÁŘ.....	58
3. ZÁVĚR.....	60
4. SEZNAM ZKRATEK.....	62
5. SEZNAM VYOBRAZENÍ.....	64
6. LITERATURA A POUŽITÉ ZDROJE.....	65
7. REJSTRÍK.....	69

1. ÚVOD

O řemeslech, ať už o jejich historii, nebo o procesu řemeslné výroby, vzniklo poměrně velké množství literatury. Proto si tato práce neklade za cíl podat čtenáři podrobný výklad dějin řemesel. Etymologie názvů řemesel naopak zůstala na úkor historie upozaděna. Cílem této práce je tedy odhalit původ názvů některých vybraných řemesel na pozadí historického kontextu. Právě díky pramenům je možné říct, kdy které řemeslo zhruba vzniklo a čemu se věnovalo. Z toho lze vyvodit, jak vznikl samotný název řemesla, a lze také porovnat jeho staročeskou podobu se současnou češtinou.

Jakmile je stanoveno téma práce, je třeba si také vymezit určitý časový úsek českých dějin, kterým bych se zabývala podrobněji. Velká pozornost bude věnována období středověku a počátku raného novověku, přičemž největší důraz bude kladen na období 13. až 16. století, tedy na dobu, kdy už se lze bavit o existenci českých měst, s nimiž je spojován největší rozmach řemesel a vznik jednotlivých specializací. Pomyslným mezníkem je pak 16. století, neboť je to poslední století, kdy dochází ke vzniku nových specializací. Později už rozvoj řemeslné výroby stagnuje a v mnohých případech upadá. Vybraný časový úsek je navíc obdobím užívání staré češtiny a češtiny střední doby, v nichž vznikla většina názvů řemesel, o kterých bude pojednávat tato práce.

Protože však nelze vytrhnout existující řemesla a jejich názvy z kontextu, musí být zohledněn předchozí vývoj a mělo by být také naznačeno, jak se řemesla a jejich názvy vyvíjely do dnešních dní. Proto bude dost pozornosti věnováno i obdobím nejstarším, kdy se lze bavit o počátcích řemeslné práce, a také lidským dovednostem, které přivedly člověka až do století třináctého. Co se týká současného stavu řemesel, ten mě bude zajímat především z pohledu jazykovědného.

V této práci jsem se rozhodla zpracovat tři odvětví řemeslné výroby, která jsou co do počtu řemesel velice bohatá. Jedná se o řemesla kožedělná, textilní a oděvní. Tato volba není náhodná. Všechna pracují s materiály rostlinného a živočišného původu a také se starají o odění člověka.

Při výběru jednotlivých řemesel jsem se držela členění, na němž se s několika výjimkami shodují práce Josefa Janáčka *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu* a dílo Zikmunda Wintra *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526 - 1620)*.

Doporučením těchto autorů jsem se nicméně neřídila striktně ve všech případech, například pokud se mi zdálo, že se některé řemeslo více hodí do textilních a méně do oděvních řemesel. Proto je třeba zdůraznit, že dělení jednotlivých řemesel není nikde pevně stanoveno a ani já ve své práci netrvám na tomto uspořádání. Snažila jsme se pouze o přehlednost a o to, aby nebyl narušen kontext práce.

Dalšími odbornými publikacemi, bez nichž bych se při tvorbě této práce nemohla obejít a které se věnují poměrně širokému záběru řemeslné výroby, jsou ostatní studie Zikmunda Wintra *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století, Český průmysl a obchod v XVI. věku a Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy*. Stejně přínosné jsou práce Bedřicha Mendla *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*, Antonína Pecelta *Mizející řemesla*, společné práce Miroslava Janotky a Karla Linharta *Zapomenutá řemesla a Řemesla našich předků*, dílo Františka Hoffmanna *Středověké město v Čechách a na Moravě* a také *Ottův slovník naučný*, jenž i po mnohých letech zůstává nedocenitelným rádcem a pomocníkem.

V první kapitole, která se věnuje kožedělným řemeslům, jsem nejvíce informací čerpala z publikace Miroslavy Štýbrové *Dějiny odívání. Boty, botky, botičky* a z knihy Olgy Floriánové *Kůže. Zpracování a výrobky*. Údaje ze článku Soukenictví v době předhusitské Františka Grause přispěly velkým dílem ke vzniku druhé kapitoly o textilních řemeslech. Poslední část této práce, *Řemesla oděvní*, by nebyla dokončena bez podrobné publikace Ludmily Kybalové *Dějiny odívání. Středověk*.

Jakousi spojnicí mezi historickou a jazykovědnou částí se stala kniha Igora Němce a jeho spolupracovníků *Dědictví řeči*, kde je uvedeno nejen mnoho zajímavých historických souvislostí týkajících se tématu této práce, ale také je zde věnován prostor etymologii názvů vybraných lidských výrobků a předmětů, které člověka v minulosti neustále obklopovaly.

Co se etymologického zkoumání týká, nejvíce jsem využívala etymologické slovníky Jiřího Rejzka a Václava Machka, také práci Stefana Michaela Newerkla *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. Mnohé názvy jsem našla ve *Slovníku česko-německém* Josefa Jungmanna, *Etymologickém slovníku jazyka staroslověnského* od Evy Havlové a kolektivu, dále ve výkladových slovnících (viz seznam použité literatury) a ve *Vokabuláři webovém*. Díky *Lidovým rčením* Jaroslava Zaorálka pak tato práce nepostrádá ukázky rčení a přirovnání, která nám přibližují pohled lidí na jednotlivá řemesla.

2. ŘEMESLA

Řemesla nejsou tak starou záležitostí, jak bychom snad očekávali. Když uvážíme, jak dlouhá je existence člověka jako jednoho z živočišných druhů na této planetě, zdá se to být jen zanedbatelný zlomek času. Neplatí to však o dovednostech člověka, jež se v době středověku staly součástí procesů, které my dnes nazýváme řemesly.

Pojem řemeslo je spojen s lidskou zručností, s dovednostmi a tvůrčí činností, které člověk nejdříve vykonával pro svou vlastní potřebu a teprve později za peníze pro zákazníky a trh. Řemeslník, ať už to byl krejčí, hrnčíř nebo kterýkoli jiný řemeslník, musel mít o svém řemesle hluboké znalosti, jeho práce musela být kvalitní, jinak by neobstála v početné konkurenci. Celý výrobní proces určitého tovaru byl většinou zdlouhavou záležitostí, kterou museli řemeslníci zvládnout sami. Nejdříve si museli opatřit potřebné suroviny, pak výrobek zhotovit, a nakonec jej sami prodávali. Neměli k dispozici stroje, které máme my dnes, neexistovala ani sériová výroba. Každý výrobek byl jedinečný a zrovna v řemeslech, o nichž bude níže řeč, byl často šitý na míru zákazníkovi (Němec 1986, 266; Pecelt 1983, 3).

Pokud se podíváme na slovo *řemeslo* z etymologického hlediska, zjistíme, že je blízké „slit. *remēsas* ‚řemeslník‘, lot. *remesis* ‚tesař‘ (...). Spojuje se i s lit. *remti* ‚podpírat‘, str. *romestue* ‚sekyra‘, stangl. *remian* ‚činit, obnovovat‘ a také psl. **rqbiti*, **rqbati* ‚rubat‘; východiskem by pak bylo jakési ie. **rem-* ‚tesat, roubit‘“ (Rejzek 2001, 555).

Jak bylo výše zmíněno, řemesla nejsou stará jako člověk sám. Dalo by se říct, že se zárodky řemesel objevují v době, kdy si člověk osvojil užívání nástrojů. Ty potřeboval, aby mohl lépe využívat přírodní zdroje, na nichž byl závislý. S dobou kamennou je spojována dovednost člověka zhotovovat nástroje z různých hornin, jako byl např. pazourek nebo obsidián. Pomocí těchto nástrojů zpracovával rostlinné a živočišné materiály, což byly činnosti, které se v mnohém podobaly středověké řemeslné práci, přestože jejich forma byla primitivnější. Máme doklady o tom, že se lidé toho věku odívali do tkanin z lýka a později si osvojili také zpracování vlny a lnu. Jejich dovednosti se stále zlepšovaly, dokázali tkaniny obarvit, dokázali připravit více druhů pokrmů, naučili se hrnčířství, vyráběli nářadí, které usnadňovalo jejich práci, např. hrnčířské kolo a vozy (Pecelt 1983, 11 - 12).

Ve vývoji řemesel sehrálo důležitou roli budování sídlišť, kde se sdružovali řemeslníci a kde mohly jejich dovednosti vyniknout nad dovednostmi ostatních. Každý byl zdatný ve výrobě něčeho jiného. František Hoffmann právě v tomto okamžiku vidí počátky řemesel

(Nodl, - Šmahel 2002, 364). V osadách se tak mohla rozvíjet činnost různých řemesel, řezníků, tkalců, truhlářů, tesařů, také železářů a kovářů a mnohých dalších (Pecelt 1983, 13).

Až do doby velkomoravské není dostatek pramenů, díky nimž bychom mohli říct něco více o řemeslech a způsobu řemeslné práce. O 8. a 9. století však víme, že je dobou rozvoje řemesel a že se obzvláště dařilo řemeslům oděvním a potravinářským. Největší rozmach řemeslné výroby je však spojován až s existencí měst, což je doba od 13. století. Řemesla se koncentrovala spolu s obchodem právě ve městech. Řemeslníci nemohli být bez kupců a kupci zase nemohli být bez řemeslníků. Do Čech a na Moravu přicházejí už ve 12. a ještě i ve 13. století cizí kupci a řemeslníci - Vlachové, Němci, Románi a také židé - kteří se usazují ve větších městech a přinášejí s sebou nové poznatky ve výrobě¹ (Nodl, - Šmahel 2002, 366; Pecelt 1983, 16).

Je nesporné, že města sehrála nejdůležitější úlohu ve vývoji řemesel a obchodu. Dávala totiž řemeslníkům a obchodníkům možnost předvést své výrobky a zboží. Pokud jim bylo uděleno právo trhov², mohly se ve městě pořádat trhy. Na nich prodávali zboží jak cizí kupci, tak i domácí obchodníci, byli tam k vidění kramáři a hokyně, ale také řemeslníci. Pokud totiž nebyly trhy, řemeslníci byli závislí jen na odbytu svých stálých zákazníků. Na trzích však našli odbyt jak u lidí z města, tak i u lidí z venkovského okolí, což umožňovalo mílové právo³ (Němec 1986, 301).

V některých větších městech se konaly např. trhy obilné, koňské, vetešnické, rybné, dobytčí, které byly zaměřené na prodej určitého zboží. Avšak nejčastějším a velice důležitým trhem byl trh týdenní, který zásoboval město především potravinami z okolních vsí, což bylo ve velkých městech nezbytné, bez toho by se neexistovala. Proto se také v některých městech konal denně, jindy ve stanovené dny, nikdy však v neděli, v tento den se trhy nesměly konat.

Týdenní trh byl vyhrazen domácím obchodníkům, cizí kupci neměli povoleno prodávat své zboží každý týden. Naopak se mohli účastnit stejně jako kdokoli jiný výročních trhů, které jsou známé jako jarmarky. Pořádaly se dle zvyklostí ve významné dny, které byly spojeny s náboženským kultem dvou patronů českého království, sv. Václavem a sv. Vítem. Trvaly jeden až dva týdny. Kratší čas by se nevyplatil, neboť kupci přicházeli na tyto trhy z daleka, z okolních vesnic i z ciziny (Nodl, - Šmahel 2002, 380 - 381; Mendl 1947, 10 - 13). A o cizí kupce nebyla v českých zemích nouze, zvláště ne ve 13. a 14. století, kdy je české království v

¹ Příchod cizinců do českých zemí je v odborné literatuře nazýván kolonizací (Hoffmann 2009, 236).

² Byl to král, kdo nařizoval, kdy a kde se bude trh konat a s čím se bude obchodovat (Mendl 1947, 19).

³ Mílové právo zní: „Na míli cesty kolem města nesmí nižádný člověk ani sladů dělati, ani piv vařiti, ani krčmy míti, ani řemesla provozovati,“ mimo řemeslníky toho daného města. Míle v té době byla myšlena jako 9 km (Nodl, - Šmahel 2002, 374).

Evropě známé díky těžbě stříbra. Tak se k nám dostalo různé exotické a vzácné zboží, např. ryby, fíky, citrony, sukno z Flander, cizí vína a pivo, nože z Norimberka. Hlavními předměty městského obchodu však byly domácí výrobky a suroviny, např. med, víno, ryby, kůže, sukno, plátno, vosk nebo chmel, dále se obchodovalo také se živými zvířaty, např. s koňmi a voly (Němec 1986, 299; Mendl 1947, 10, 20).

Většina obyvatel středověkých měst však byla řemeslníky. Ve 13. a 14. století rostla poptávka po řemeslnických výrobcích, tudíž byla potřeba zvýšit počet dílen s menším objemem výroby. 13. a 14. století je tedy dobou, kdy v řemeslech dochází ke specializaci. Další specializace se pak objevují v době husitské a v 16. století. Specializace řemesel znamená, že se řemeslník začal soustředit na úzký okruh výroby. Výrobek totiž musel zvládnout vyhotovit od suroviny až po hotový tovar. Měl k tomu omezené náčiní, o vše se staral sám, což bylo časově i fyzicky náročné. Např. švec dříve zvládal vyrábět novou obuv i opravovat starou. Nyní se vyčlenily dvě specializace - noviník, který vytvářel obuv novou, a vetešník, který opravoval starou. V některých řemeslech docházelo také k dělbě práce, kdy se celý proces výroby rozdělil na několik úseků, v nichž se o výrobek staral vždy určitý řemeslník. To je případ textilních řemesel, kde se při výrobě sukna uplatnili valcháři, postřihači, barvíři a další specialisté (Mendl 1947, 21 - 22; Petrůň 1983, 30).

Díky Zikmundu Wintrovi máme zpřehledněno až neskutečné množství řemesel a jejich specializací. Je to jev, který lze najít pouze ve větších městech, neboť tam byla větší poptávka po řemeslných výrobcích a řemeslníků tak bylo zapotřebí více. V menších městech ještě na počátku 13. století musel např. kožešník sám zvládnout práci, kterou ve městech vykonávali už jiní specialisté, počínaje vyděláváním kůží a prodejem konče. Specializací pak přibývalo ještě v následujících stoletích (Nodl, - Šmahel 2002, 367; Petrůň 1983, 31).

František Hoffmann vytvořil průměrný počet řemesel a jejich specializací v českých zemích. Praha (druhá polovina 14. století) má samozřejmě výjimečné místo, neboť je centrem obchodu, takže počet 225 řemesel je mnohem vyšší než v ostatních městech. V královských městech se číslo pohybuje mezi 50 a 100 řemesly, ve městech menších a poddanských nedosahuje 50 řemesel. A ani řemesla na Moravě nebyla o moc pozadu. Velká města v sobě uživila 50 až 70 specializací (Nodl, - Šmahel 2002, 371).

Nejsilnějšími řemesly v Brně byli na konci 15. století řezníci, pekaři, sladovníci, perníkáři, ševci, krejčí, kožešníci, koželuhové, bečváři a kováři. Předchozí století se příliš nelišilo. Je logické, že největší poptávka byla po výrobcích řemeslníků z odvětví potravinářského, oděvního, textilního, kovodělného a jiných silných odvětví (Sulitková 1984, 81).

I v době, kdy se řemeslníkům zdánlivě dařilo, se museli potýkat s různými obtížemi. Jejich život byl ovlivňován městskými svobodami (např. trhové a mílové právo), které měli v moci jejich páni, ať už to byl král, biskup anebo šlechtic. Museli se také vyrovnat s politikou městské rady. Cechy a spolucechy⁴, které se formovaly na našem území od 14. století, vznikly na popud městských úřadů, zároveň se však staly výraznou ochranou řemeslníků a vedly ke zlepšení jejich poměrů. Nedá se však říct, že by cechy byly ve všem krokem k lepšímu. Jedním z nesporných záporů cechovních organizací bylo, že odstraňovaly konkurenci v oboru a brzdily výrobu a pokrok, třeba už jen tím, že určovaly jednotnou cenu výrobků, které řemeslníci v cechu prodávali. Jestliže některý z řemeslníků prodával své výtvořky levněji, byl trestán. Pokud se chtěl řemeslník žít nějakým řemeslem v určitém městě, musel zkrátka náležet k cechu onoho řemesla. Přinášelo to s sebou řadu povinností, např. musel přispívat do společné pokladny, musel se účastnit shromáždění cechu, volit nové mistry, rozhodovat o výši cen a starat se o výchovu nových řemeslníků (Le Goff - Schmitt 1999, 381; Mendl 1947, 23, 25).

Hovořit zde o cechovní organizaci⁵ do velkých podrobností není možné, neboť je to natolik obsáhlé téma, že by vydalo na samostatnou práci. Zmínit jsme je však museli, protože vypovídají mnohé o životě řemeslníka ve středověku.

V raných dobách nežili řemeslníci v kamenných domech. Jak říká František Hoffmann, největším luxusem byly zemnice a polozemnice. Tyto stavby byly postupem času nahrazeny dřevěnými domy a ty v některých případech kamennými. Rodina řemeslníka žila v jedné místnosti, která současně sloužila jako dílna pro řemeslo. Například pro ševce, který ke svému řemeslu mnoho prostoru nepotřeboval a neměl ani velké nářadí, nebyly podmínky tak hrozné. Ale třeba řemesla truhlářů potřebovala více místa a více větších nástrojů, než jen stůl a židli. Často ani nebyl dům jejich vlastnictvím, žili v podruží. To znamená, že řemeslník platil nájem majiteli, což býval zámožnější měšťan. Pokud měl řemeslník dílnu odděleně, bývala to známka toho, že se mu velmi dobře daří. Jinak bývaly dílny prosté. V naprosto ideálním případě jejich okna hleděla do ulice a řemeslník tak mohl rovnou nabízet své výtvořky, zvláště pokud to byl např. řezník, který potřeboval prodávat maso neustále. Pokud neměl takové

⁴ Spolucechy zahrnovaly dva a více slabších řemesel, která nebyla ve městě příliš početná. Tak např. v Praze vytvořily společný cech řemenáři a uzdaři (Mendl 1947, 26).

⁵ O této problematice např. Josef Janáček a jeho dílo *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu* nebo také Bedřich Mendl, *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*.

možnosti, existovaly na náměstí boudy, které sloužily místo krámů⁶ (Nodl, - Šmahel 2002, 365 - 366).

Je možné, že se někteří řemeslníci ve městech sdružovali v určitých ulicích, a proto ještě dnes nesou jejich název. Snad toto sdružování usnadňovalo práci městské správě. Podíváme-li se na ulice města Brna, najdeme mezi jejich názvy Ševcovskou, Kobližnou, Soukenickou, Sladovou, Řeznickou, Koželužskou a řadu dalších. Naopak někteří řemeslníci měli jasně vymezené městské prostory, kde mohli vykonávat svou práci. Hovoříme zde o řemeslech, která byla nepříjemná či nebezpečná pro své okolí. Takoví řemeslníci byli vykazováni z centra města a museli se usazovat v místech, která byla na okraji u ohrazení. Mezi tato řemesla patří jistě koželuhové, jejichž dílny nebyly v centru města trpěny kvůli zápachu. Pak to byli kováři, jejichž činnost mohla město ohrozit vznikem požáru. Dalším rušivým elementem byl sám ruch, který vycházel například z dílen bednářů. Také jiní řemeslníci neměli příliš na výběr, co se umístění jejich dílen týká, neboť byli závislí na vodním toku a museli tedy svá řemesla vykonávat u řeky. Zmínit zde můžeme opět koželuhy anebo mlynáře, valcháře a lazebníky (Sulitková 1984, 71; Petrůň 1983, 29).

Postavení řemeslníků se lišilo řemeslo od řemesla, i přesto však můžeme říct, že většinu z nich by bylo možné zařadit ke střední společenské vrstvě. Nelze však mluvit o všech řemeslnících, protože některým z nich se podařilo pozvednout a dostat se mezi majetné měšťany, naopak někteří z nich se nevymanili z okruhu městské chudiny, anebo se do jejich řad dostali vlastním přičiněním, či nepřízní osudu (Nodl, - Šmahel 2002, 376). V následujících kapitolách se podrobněji podíváme na postavení jednotlivých vybraných řemesel a samozřejmě i na to, co jejich řemeslo obnášelo.

⁶ Krámy některých řemeslníků nesou známé názvy, např. krámy řezníků se nazývaly masné krámy a pekařů chlebné krámy.

2. 1. ŘEMESLA KOŽEDĚLNÁ

Kožedělná řemesla v sobě zahrnují řemesla, která zpracovávala kůži, od její surové podoby až do jejího prodeje, ale náleží sem také řemeslníci, kteří z kůže vyráběli součásti oděvů. Některá řemesla lze obtížně zařadit pouze do jedné kapitoly. Týká se to kožešníků, rukavičníků, ševců a dalších, která lze začlenit mezi řemesla kožedělná i oděvní. Jak bylo řečeno v úvodu této práce, umístění, které jsme zvolili my, bylo vybráno dle vhodnosti kontextu.

Všechna řemesla, o nichž bude v této kapitole řeč, měla něco společného - surovinou, se kterou pracovala, byla kůže, ať už v jakémkoli stavu. V době pravěké se člověk naučil zpracovávat kůži. Byla to surovina, kterou z ulovených zvířat využíval až na druhém místě. Prvotní surovinou pro něho bylo samozřejmě maso. Kůže a kožešiny s velkou pravděpodobností užíval k tomu, aby si nimi ke svému tělu upevnil zbraně nebo nástroje. Netrvalo to dlouho a začal se do kůže a kožešin oblékat. Lidské tělo totiž nebylo uzpůsobeno k tomu, aby bylo nahé, alespoň ne v tvrdších přírodních podmínkách. Snaha člověka halit se před vnějšími vlivy do kožešin a mnohem dříve do oděvů z travin a rostlin je velice stará, přes sto tisíc let (Příhodová 2004, 5; Floriánová 2005, 11).

Zpočátku se kůže pravděpodobně nekonzervovala, nejspíše byla jen zpracovávána přežvykováním, aby se docílilo jejího změkčení. Jenže taková kůže nemohla vydržet mokro, nebo vlhkost a ani vyšší teploty. Rychle podléhala hnilobě. Člověk se tedy naučil trvanlivost kůže zajišťovat vyčiňováním kouřem a tukem. Což jsou nejstarší druhy činidel. Na našem území je pak z mladší doby doloženo vydělávání kůže pomocí třísla, rostlinného činidla, a pak také pomocí kamence hlinitého. Díky činění neztrácela kůže měkkost a pružnost a nepodléhala zkáze (Floriánová 2005, 11, 67 - 68; Příhodová 2004, 20).

V raném středověku se na našem území usídlovali Slované, kteří byli zdatní v opracovávání kožešin a kůže jak zvířat divokých, tak i domácích. Tyto suroviny získávali buď chovem dobytka, anebo lovem. Nejčastější byl lov lišek, vlků, medvědů, chytání veverek, bobrů a další zvěře, která obývala středoevropské luhy a háje a byla mnohem hojnější, než je dnes. Víme, že především veveřčina, sobolina a kunina byly kožešiny, s nimiž se obchodovalo. Jejich odbytíštěm byly jižní země, kde byl takový artikl vzácný (Floriánová 2005, 12).

Za dob Velké Moravy, z níž pocházejí nejstarší doklady o zpracování kůže u nás, se této činnosti věnovali lovci a rolníci. Usně⁷ však zhotovovali pro potřebu svou vlastní a své rodiny. Jako každá činnost člověka i tento um se časem proměnil v řemeslnou výrobu vykonávanou za směnu či později za peníze. Kožedělná řemesla se specializují zhruba od 9. století, ale k jejich největšímu rozkvětu dochází až ve spojení s městy, teprve ona jim dokáží zajistit odbyť (Floriánová 2005, 13).

Už od starověku rozlišujeme tři techniky úpravy kůží, které se lišily typem použité kůže a druhem třísloviny, jež se využívala k činění. Tyto techniky vedly v době středověku ke vzniku tří řemeslných specializací.

2. 1. 1. KOŽELUH A JEHO SPECIALIZACE

První z technik úpravy kůží, činění tříslovinou (velmi často dubovou kůrou), využíval **koželuh**. Nejčastější kůží, kterou zpracovával, byla hovězí, jež získávala opracováním pevnost, ale vydělával též koniny, skopovice, vepřovice a řadu dalších (Floriánová 2005, 76; Janotka - Linhart 1984, 59).

Koželuhem se nemohl stát každý. Aby se mohl pustit do práce, potřeboval hned na začátku poměrně velký kapitál, jinak by si nemohl pořídit vybavení, suroviny a koželužské jámy (Štýbrová 2009, 83). Jakmile vybudoval koželužskou dílnu, mohl se věnovat svému náročnému řemeslu.

Nejdříve vytvářel tzv. holinu, tedy z kůže odstranil mastnotu, krev a jiné nečistoty, které by zahnívaly, kdyby je na kůži ponechal. To se dělo formou namáčení a máchání, kdy byla kůže v napnutém stavu připevněna na rámy a nořena do vody. Tento proces trval zhruba dva dny. Koželuh se musel neustále přesvědčovat, zda kůže nezahnívá (Pecelt 1983, 133). Pak se takto vymytá kůže mázdřila speciálním nožem, tedy důkladně očišťovala. Kůže se pak musely nechat několik dní odležet v jámě, buď v soli, anebo ve vápenaté vodě. To záleželo na tloušťce kůže. Jakmile se kůže vyjmuly z jámy, následovalo odškrabávání srsti a pokožky. To byla práce nanejvýš náročná. Koželuh si musel dávat dobrý pozor, aby kůži nepoškodil, aby ji nezeslabil. Potom vytvořil z třísloviny louh v jámách, kde se kůže mnoho dní a týdnů loužila a kde získala svou barvu. Pokud by se tímto anebo jiným způsobem nezměkčila, uschla by, ztvrdla a lámala by se. Jako louhu se užívalo nejčastěji dubové třísloviny, jak už bylo řečeno

⁷ Useň je surová vyčiněná kůže, která je zbavena chlupů. Pokud z lícové strany zůstává srst, pak se bavíme o kožešině.

výše, ale pokud ji neměl koželuh k dispozici, mohl zvolit tříslovinu z vrby, smrku, buku, modřínu, kaštanu. Možností měl ještě mnohem více (Pecelt 1983, 133 - 134). Poté se kůže sušila a natírala sádlem, popřípadě lojem. Mohla se také nechat bez mazání, rudá, jak uvádí Zikmund Winter, a v této podobě se předávala ševcům, kteří si ji měli namazat sami. Z toho vznikaly spory, které pak musel řešit i samotný král. Kromě ševců zásoboval koželuh kůžemi také řemenáře, sedláře a jiné řemeslníky, kteří pak dále z kůže vyráběli prodejné zboží. Promazaná kůže se musela ještě prošlapat, aby došlo k důkladnému změkčení. V některých případech koželuh na úplný závěr kůži naleštil voskem⁸ (Janotka - Linhart 1984, 59; Winter 1909, 582).

Koželužské řemeslo je řemeslem, které má dlouhou tradici a v němž po celou jeho historii převažují řemeslníci čeští. To jistě ovlivnilo také název tohoto řemesla. V případě stč. substantiva *koželuh* je již na první pohled viditelný způsob, jakým toto činitelské jméno vzniklo a na nějž upozorňuje Jiří Rejzek ve svém etymologickém slovníku. Ten vidí u slova *koželuh* podobnost s jinými činitelskými jmény - *drvoštěp*, *koloděj* (Rejzek 2001, 308). Stejně jako ona jména i *koželuh* byl vytvořen složením dvou slov, která v tomto konkrétním případě charakterizovala koželužské řemeslo a která se běžně užívala ve staré češtině, složením substantiva *kůže*⁹ a slov *loužiti*, *louhovati* (nebo *louh*)¹⁰, která měla ve staré češtině podobu *kóže* a *lúh*¹¹ (Machek 1968, 341).

Nelze říct, že by název dalšího řemesla byl synonymem pro řemeslo koželuha. Hovoříme o stč. výrazu **štumfař**, neboli také **štymfař** a **stumfař**. Rejzkův ani Machkův etymologický slovník se o tomto výrazu nezmiňují. *Vokabuláři webovém* však píše, že to byl „koželuh prodávající kůži nenapuštěnou konzervační látkou“¹². Zmínka je také ve slovníku Františka Štěpána Kotta. Oba tyto zdroje nás upozorňují, že bylo stč. substantivum *štumfař* odvozeno ze střhn. *stumpfen* či *stumpen*,¹³ což byl pravděpodobně název pro činnost, kterou štumfař vykonával. Sice také vyráběl kůže, ale narozdíl od koželuha je nesměl mazat tuky¹⁴ (Winter 1909, 585; Kott/sv. III 1882, 971; Janáček 1963, 47).

⁸ Výše popsaný postup je zjednodušeným popisem mnohem náročnější a zdlouhavější řemeslné výroby, jakou práce koželuha byla.

⁹ *Kůže* je slovo „všesl. - p. *koža*, r. *kóža*, s./ch. *kōža*, stsl. *koža*. Psl. **koža* je z **koz-ja*, původně vlastně adj. „koží (kůže)“, které se substantivizovalo a rozšířilo význam“ (Rejzek 2001, 324).

¹⁰ Substantivum *louh*, ve stč. *lúh*, je ze sthn. *louga* nebo střhn. *louge* (tv.). „Souvisí s lat. *lavāre* „mýt““ (Rejzek 2001, 350).

¹¹ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Zikmund Winter upozorňuje ještě na jednu odlišnost mezi řemeslem koželuha a štumfaře. Tvrdí, že štumfař byl venkovským koželuhem. Zda tomu tak bylo, nevíme, každopádně se Z. Winter, F. Š. Kott a J. Janáček shodují na tom, že odlišnost spočívá ve způsobu přípravy kůže.

Výše jsme označili koželužské řemeslo za náročné. Bylo bezesporu náročné fyzicky, navíc trvalo několik týdnů, než se koželuh dočkal výsledku své práce, ale bylo to také řemeslo nezáviděníhodné kvůli zápachu, který se nesl z koželužny na hony daleko a v němž musel koželuh denně pracovat. Jako jedno z nečistých řemesel bylo vykázano z centra města, jak už bylo zmíněno na začátku této práce. Právě pro pach, který je spojován s koželužským řemeslem, se koželuhům přezdívalo „smradňáři“. Štýbrová o této přezdívce nepíše jako o nadávce, podotýká, že tento název „jen vystihoval podstatu vysoce specializovaného řemesla“ (Štýbrová 2009, 83).

Podobně jako u řemesel textilních i v řemesle koželužů docházelo ke vzniku dalších specializací, které si rozdělily úkony při zpracovávání kůže. Tak se dozvídáme o existenci **useníka** (i v podobě **usenník**), o jehož působení máme povědomí jen díky Z. Wintrovi a zmínka o něm je též v *Elektronickém slovníku staré češtiny*¹⁵. Dle prvního zdroje to měl být řemeslník, který se věnoval řezání usní, dle druhého se jednalo o řemeslníka vyrábějícího usně. Neboť je o tomto řemesle minimum dokladů, předpokládáme, že byl jeho výskyt ojedinělý. Z. Winter uvádí, že v 16. století jeho povinnosti převzal sám koželuh (Winter 1909, 603). Stč. název *usenik* či *usennik* byl odvozen od substantiva *useň* připojením sufixu *-ník*. Substantivum *useň* mělo ve stč. podobu *usně*. Psl. podoba „**usma*, **usnje*“ ukazuje na starobyrou ie. příponu **-mō(n)* (odtud tvary s *m*), gen. **-mnes* (odtud a z dalších pádů tvary s *n*). Kořen **us-* není jasný, myslí se na ie. **eus-* ‚pálit‘ (...); vychází se z toho, že kůže byla vydělávána v pálivé tekutině, v louhu“ (Rejzek 2001, 693).

Další specializací bylo řemeslo **tříselníků**, velice ojedinělé řemeslo. Tříselníci byli vlastně pomocnou pracovní silou koželužů. Jejich práce se zaměřovala na přípravu třísla (Janáček 1963, 47). Činnost, kterou vykonávali, dala jejich řemeslu název. Substantivum *tříselník* (předpokládáme, že se jedná o podobu stč.) vzniklo od slova *tříсло* připojením sufixu jmen konatelských *-ník*. Substantivum *tříсло* ‚koželužský přípravek z kůry stromů‘ mělo v psl. podobu **čerslo* a nejčastěji se vykládá z **čersti* ‚řezat, dělat rýhu‘, „myslí se na odřezávanou kůru, z níž se přípravek získával“ (Rejzek 2001, 681).

Vyčiněná kůže se ještě na úplný závěr mohla upravit barvením, pokud měl zákazník speciální přání. O to se staral **barvíř kůží** (také **barevník**). Těchto řemeslníků nebylo mnoho. Dokázali jemnou kůži obarvit různě, velmi častá byla např. černá barva, která vznikala z černě získávané ze směsi železa a starého piva (Pecelt 1983, 136; Winter 1909, 586).

¹⁵ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

Winter se ve své práci zmiňuje ještě o jejich dalším názvu **kožebarvíř**. Název *kožebarvíř* vznikl složením slov *kůže* a *barvíř*, přičemž slovo *barvíř*¹⁶ je odvozeno od substance, s níž tento řemeslník pracoval, tedy od substantiva *barva*. Slovo *barva* (ve stč. též *barba*) je výpůjčkou ze střhn. *varwe*, popřípadě sthn. *far(a)wa* (dnes *Farbe*) (Rejzek 2001, 71).

V případě názvu *kožebarvíř* se nejedná o stejný princip slovotvorby, jaký jsme viděli u vytváření názvu pro řemeslo činící kůže, *koželuha*. U názvu *kožebarvíř* jde patrně pouze o upřesnění toho, které výrobky barvíř barvil. Existuje totiž také **barvíř tkanin**.¹⁷ Substantivum *barvieř* znala už i stará čeština, která též užívala synonyma *barevník*.¹⁸

Zikmund Winter uvádí, že koželužství bylo poměrně hojné řemeslo už od 14. století a že patřilo mezi řemesla, která můžeme nazývat těmi majetnějšími. Pokud se užíval v jednom městě poměrně velký počet koželuhů, nejspíše jich bylo opravdu zapotřebí a tomu i odpovídala úroveň jejich živobytí. S tím také souvisí vznik dalších specializací, které by se bez dostatečného počtu zakázek neuživily (Winter 1909, 582).

2. 1. 2. JIRCHÁŘ A ZÁMIŠNÍK

Druhou techniku činění kůže si osvojil **jirchář**. Postup, kterého využíval při zpracovávání kůže, je obdobný jako u koželuha. Velkým rozdílem je však využití roztoku kamence, neboli alúnu, místo rostlinných tříslovin. Tato metoda, kdy ze surové kůže vzniká jircha, je nejstarší technikou ve zpracovávání kůží. Taková kůže byla jemnější, avšak méně odolná. Jirchář nejčastěji pracoval s kůží z jehněčiny, koziny, jelenice aj. (Floriánová 2005, 76; Janotka - Linhart 1984, 59)

Stč. název řemesla *jirchář* je odvozen od názvu tovaru, který tento řemeslník zhotovoval, od slova *jircha*, které se k nám dostalo nejspíše z německého jazyka, ze střhn. *irch* ‚kozol, (kozí) kůže‘, které je z lat. *hircus*, *ircus* ‚kozol‘. K názvu řemesla byl připojen sufix *-ář* (Machek 1968, 227; Rejzek 2001, 251).

Díky bílé barvě vyčiněné kůže se pro jircháře ve staré češtině ujal také názvy **bělokoželuh** či **bělokožec**¹⁹. V prvním případě název vznikl spojením již existujícího řemesla

¹⁶ V *Malém staročeském slovníku* je uvedeno, že bylo substantivum *barvíř* používáno také ve významu ‚holič, lazebník a ranhojič‘ (RL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]).

¹⁷ O práci barvíře více u barvíře tkanin viz kapitola 2. 2. 1.

¹⁸ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

¹⁹ Tamtéž.

koželuh s adjektivem *bílý*²⁰. V případě substantiva *bělokožec* došlo k vytvoření názvu na základě toho, že je to řemeslník, který *bílí kůže*, sufix *-ec* náleží ke jménům činitelským.

Třetí techniku činění kůží nejlépe ovládal **zámišník**. V tomto případě spočívalo činění v používání tuku. Mezi kůžemi, které díky způsobu opracování získaly žlutou barvu, převládaly kůže vysoké zvěře. Takováto kůže byla na dotek jemná jako samet (Floriánová 2005, 76; Janotka - Linhart 1984, 59; Winter 1909, 585). Nazývala se *zámiš*, tedy *semiš*²¹. Proto se také někde setkáme s pojmenováním tohoto řemesla **sámišník**. Stč. tvar *zámišník* byl odvozen od substantiva *zámiš* připojením sufixu *-ník*.

2. 1. 3. DALŠÍ ŘEMESLA ZPRACOVÁVAJÍCÍ KŮŽI

Do skupiny specialistů, již opracovávali kůže, můžeme zařadit také **kordovaníka** (též **kordovanník**). Kordovaník vyráběl měkké usně z kozloviny, teletiny anebo také skopoviny. Ona useň se jmenovala *kordován* (stč. název pro toto řemeslo byl vytvořen připojením sufixu *-ník*). Kordován vznikl přidáním tajné přísady do třísla a louhu. Toto tajemství přestalo být tajemstvím až v 15. století a jen díky tomu se můžeme s kordovaníky setkat také v českých zemích. Tyto znalosti se k nám dostávají z Německa. *Kordován* nese svůj název podle španělského města *Córdoba*, kde byl vyráběn. V jemnější podobě byla tato kůže užívána na výrobu knih a také k výrobě ozdobného zboží. V hrubší podobě se jí užívalo v obuvnictví. Vyráběly se z ní lesklé střevíce bohatě zdobené výšivkami, známé jako kordovánky, původem francouzská obuv z 11. - 12. století. Tuto obuv si nemohl dovolit každý. Už jen ono tajemství, které kordovaníci tak bedlivě dlouhá desetiletí střežili, napovídá, že se jednalo o kvalitní useň, z níž pak ševci dokázali vyrobit luxusní obuv (Winter 1909, 587; Otto/sv. XIV 1899, 811).

Posledními specialisty, kteří opracovávali surovou kůží, jsou **pergamenci** (též **pergamenník**) neboli **bělpucháři** (objevuje se i podoba **bělpuchník**)²². V obou případech se jedná o konatelská stč. jména, která byla odvozena od výrobku, který zhotovují. V prvním případě je to *pergamen*, v druhém *bělpuch*. Znamená to jedno a to samé. Název pro *pergamen* je spojován s městem v Malé Asii, s *Pergamonem*, kde měl být pergamen vynalezen, aby

²⁰ Substantivum *bílý* je slovem všesl. „Psl. **bēl̥b* má formou nejbliže asi ke kelt. **belos* ‚světlý, zářivý‘ (jméno boha Belenos aj.), dále je příbuzné angl.dial. *ball* ‚kůň se světlými skvrnami‘, ř. *falós* ‚bílý, světlý‘, s rozšířením kořene pak lit. *báltas* ‚bílý‘. Východiskem je ie. **bhel-/ *bhol-* ‚zářit‘“ (Rejzek 2001, 79).

²¹ *Semiš* ‚kůže či její napodobenina s jemně drsným povrchem‘ z něm. *Sämisch(leder)* tv. a to nejspíš z fr. *chamois* ‚kamzíček, kamzičí kůže, semiš‘ z pozdnělat. *camox* ‚kamzíček‘ (Rejzek 2001, 567).

²² URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

nahradil ve 2. století před naším letopočtem papyrus (Rejzek 2001, 460). Naopak arch. slovo *bēlpuch* je přejato ze střhn. *buochvel*, jehož význam je ‚knižní kůže‘ (Machek 1968, 51).

Řemeslo pergamenické pracovalo s kůží telecí, oslí, ovčí, kozí a jehněčí. Platilo, že čím mladší bylo zvíře, z něhož kůže pocházela, tím jemnější byl pergamen. Svou podobu získával pergamen hlavně díky napínání a křídování. Takto vzniklý výrobek se využíval nejen v knihařství, ale sloužil např. i k potahování bubnů (Otto/sv. XIX 1902, 470- 471; Floriánová 2005, 76).

Díky tomu, že se do českých zemí dovážel pergamen z ciziny, museli se čeští pergameníci potýkat se silnou konkurencí. Přesto jich ve 14. století nebylo málo. Ve století následujícím se s tímto řemeslem už příliš často nesetkáme (Winter 1909, 599). To však neplatí o následujícím řemesle, řemesle ševcovském, neboť ve městě potřeboval obuv každý a málokdo byl natolik zručný, aby si ji dokázal vyrobit sám.

2. 1. 4. ŠVEC

Přestože v nejstarší době pravěké naši předci ještě nenosili pravou obuv, neboť neznali způsob její výroby, tak ani oni nechodili naboso. Chránili své nohy před zraněním a udržovali je v teple a v suchu pomocí travin, listí, lýka, také kůry stromů. Jakmile si osvojili zpracovávání kůží a kožešin, tyto dvě suroviny převládly. Jsou doklady o tom, že pravěký člověk dokázal vyrobit něco podobného botám, alespoň jeho výrobek měl kostru obuvi, tzn. podešev a kožený svršek (Příhodová 2004, 20; Floriánová 2005, 15).

Snad již v 7. či v 8. století můžeme hovořit o prvních **ševcích** na našem území. Není to však stejné řemeslo jako v době středověku. Je to doba, kdy šití ještě stále patřilo mezi ženské práce a povinnosti, kdy jim muži obstarávali potřebné suroviny a obuv se nevyráběla ve velkém množství. V době velkomoravské už mohli výrobu obuvi vzít do svých rukou muži a ševcovství se stávalo řemeslem (Štýbrová 2009, 55).

Obuv z doby slovanské nám není zcela neznámá. Víme, že tehdejší ševci vyráběli kožené střevíce, stč. třeví. Byly to boty, které sahaly po kotníky a měly vykrojený nárt. Dále jsou dochované např. krpce, nízká obuv vyráběná z jednoho kusu kůže, a opánky, které se pomocí řemínek přivazovaly kolem kotníků nebo také na lýtko, dále škorně²³, což byla vysoká kožená obuv sahající na holeně, pak také holčuchy neboli dřeváky, láptě ze slámy,

²³ Název *škorně* je ve středověku někdy užíván obecně pro označení bot a někdy pro postoly (Kybalová 2001, 62 - 63).

trepky (sandály, kde je patrný římský vzor) a lýčené boty zvané postoly či škrpály, které nejspíše nosili chudí lidé. Je dosti pravděpodobné, že okolní Slované nosili podobnou či dokonce stejnou obuv. Dokládají to jednotlivé názvy obuvi, kdy některé jsou odvozeny z cizích jazyků. Přejímkou jsou např. holčuchy a postoly (Němec 1986, 113; Štýbrová 2009, 53 - 55).

Jdeme-li hlouběji do středověku, mění se obuv více u vyšších vrstev společnosti ať už svým tvarem, nebo zdobností. Obuv nižších vrstev se měnila jen málo, nemluvě o tom, že mnozí chudí lidé nebo také lidé na venkově chodili bosí. Ve všech vrstvách společnosti se stále šily a nosily krpce, škorně, škrpály, postoly a trepky²⁴. Rozdíly mezi vrstvami společnosti nebyly totiž až tak patrné v typu obuvi, ale více v materiálech, z nichž byly boty zhotoveny, a ve zdobení, které je zkrášlovalo (Floriánová 2005, 18). Znakem luxusu a náležitosti k vyšším vrstvám společnosti se staly střevíce. Na středověkých iluminacích jsou často k vidění urozené osoby, které jsou obuté ve střevících, v botách sahajících po kotníky a majících úzkou špičku. Je to čas, kdy obuv mužů i žen byla podobná a kdy se nerozlišovala bota na pravou a na levou nohu, ale i k těmto odlišnostem časem došlo. Měnila se také podoba střeviců, které se stále zašpičatňovaly, až byla jejich špička tak dlouhá, že budila posměch i pohoršení. V 15. století se pak objevují také kordovánky, které, jak bylo řečeno výše, také nebyly dostupné prostým lidem (Štýbrová 2009, 58 - 60; Kybalová, 2001, 63).

Všechny tyto druhy obuvi vyráběl švec. Řídil se přáním zákazníka, neboť obuv byla šita na míru. Musel umět vyrobit boty na denní nošení, ale také lovecké, sváteční aj. Někteří majetní zákazníci chtěli ušít boty z aksamitu, brokátu nebo i kordovánu. Ale většina zakázek byla z vyčiněné kůže. Tu si sice mohl švec koupit od koželuha, nebo od jiného řemeslníka, který se věnoval zpracovávání kůže, ale častěji byl odkázán na své dovednosti. Švec si totiž dokázal vytvořit useň sám, proto jej také řadíme mezi kožedělná řemesla (Floriánová 2005, 21).

Dílna ševce nebyla příliš velká. Je líčena jako špatně osvětlená místnůstka, ze které švec v teplých dnech utíkal na ulici před dům, kde sedával na třínožce a kde vykonával své řemeslo. Pokud v dílně kromě mistra pracoval tovaryš či více tovaryšů a učni, byla práce na výrobě bot rozdělena. Mistr byl ten, kdo přijímal zakázky, kdo měřil zákazníkům velikost nohou, mistr byl ten, kdo krájel kůži a hotový výrobek pak předal zákazníkovi. Tovaryš zastal

²⁴ Trepky byly velice oblíbené ve 14. - 16. století. Tvarově se podobaly dnešním pantoflům. Jak plynul čas, stávaly se ryze ženskou obuví. A dnes jsou vnímány jako obuv domácí a podle toho také v domácnostech používány (Florianová 2005, 22).

hlavní práci, když vytvořil podešev²⁵ a svršek obuvi, které sešil dohromady. Mistr se na něho mohl spolehnout, neboť už byl ševcem jako on. Učni neměli takovou důvěru, proto také zastávali pouze pomocné práce. Vyhotovit nový pár bot ševci trvalo dva i více dní, podle náročnosti zakázky. O ševci bylo známo, že „nezačne nový pár, dokud nedokončí starý“ (Štýbrová 2009, 79 - 80).

Ševcovina jako řemeslo neměla příliš vážnosti. Ševců bylo ve všech městech hodně a jejich práce nebyla většinou výnosná. Proto se řadí k jedněm z nejhudších řemeslníků a proto se stávali vděčným terčem posměchu v lidových písních, říkadlech, pohádkách a také v satirách (Floriánová 2005, 35). Nejspíše nejznámější je satira O ševcích z *Hradeckého rukopisu*, z níž vyvstává obraz ševce jako opilce, hazardního hráče a výbušného člověka.²⁶

Na samém konci satiry je psáno:

*„Tak švec divoce přebývá,
žeť svých peněz v krčmě zbývá;
i často j`mu se přihodí,
žeť i základov otchodí;
anť zlú plachtu prodra na sě,
uzříš ho z krčmy vytasě;
poběhne jako bez smysla
a plachta na nem otvisla.
Zatím naň lidé zvolají,
mnozí naň blátem vzkydají.
Přiběhnať do svých katrčí,
tu jej žena do nich vstrčí;
i svine sě za kamnami
jako zlý pes prostřed slámy.
Přehubené jeho bydlo;
mohl by raději žvátí mýdlo,*

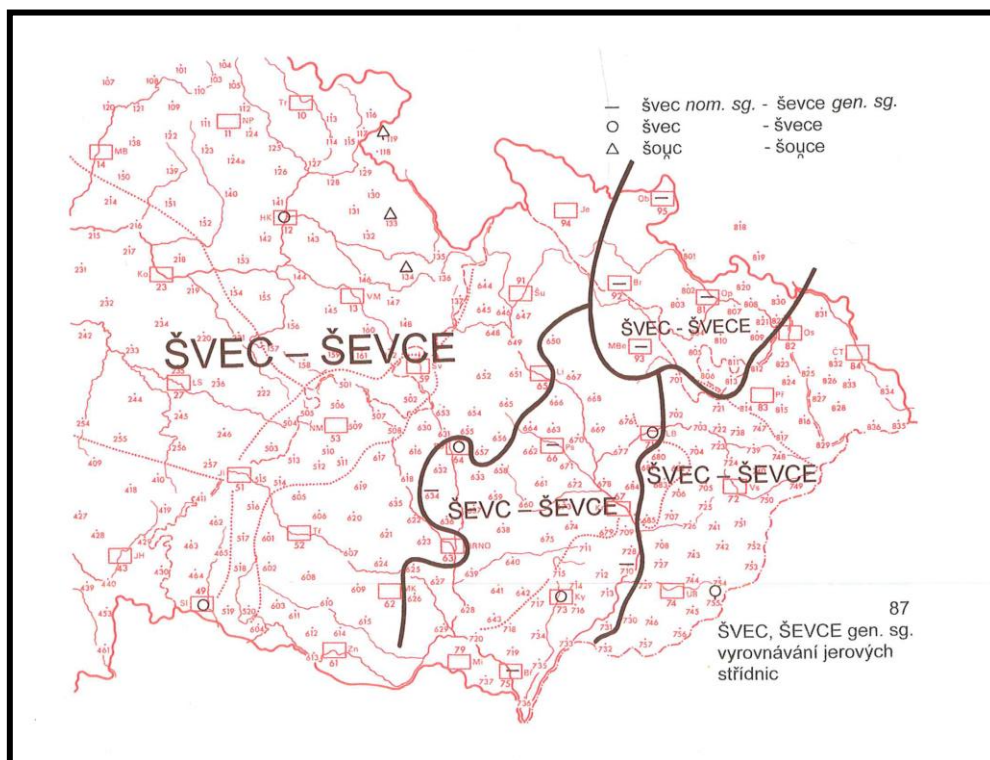
²⁵ Zikmund Winter se také zmiňuje o stč. řemesle **podeševkraječů**, kteří se patrně vyskytovali velmi zřídka. Snad bylo jejich hlavním úkolem vytvářet pro obuv podešev a podšívát ní boty, nebo také mohli opravovat použité boty. To jsou však jen dohady. Je pravděpodobné, že splynuli s ševci, anebo s vetešníky (Winter 1909, 603). Jejich název je kompozitem slovesa *krájeti* a substantiva *podešev* ‚kožený plát, na který se připevňuje podrážka‘ (SSJČ/sv. IV 1989, 171). ‚Ve starší č. i *podšev*, p. *podeszwa*, r. *podóšva*. Psl. **podъšъvъ* tedy ‚to, co je podšito‘‘ (Rejzek 2001, 480). Sloveso *krájeti* je z psl. **krojiti*, které vychází z ie. **(s)krei-* ‚řezat, oddělovat, třídit‘ (Rejzek 2004, 313).

²⁶ Satira líčí příběh ševce a jeho rodiny. Žena prosí ševce, aby prodal škorň, které vyrobil. Švec to nakonec udělá, ale místo toho, aby šel rovnou domů, vydá se i přes prosby své ženy do krčmy, kde celý výdělek propije a prohraje ve hře v kostky. Žena, která mu spílá, utrhá od svého muže několik ran. Když jdou domů, usmíří se. Žena ví, koho si brala a že se nikdy nezmění (HR 1881, 368 - 379).

než tak hanebně bydleti,
ničs dobrého neužiti“ (HR 1881, 379).

Ani přirovnání nejsou k ševcovskému řemeslu shovívavější, např. *potrhlý jako švec*, tedy ‚blázen‘, nebo *spravil to jako švec kabát*, ‚něco udělal špatně‘, anebo *sakroval jako švec, když se napije z hemeně*²⁷, takže ‚vztekle a zuřivě‘ (Zaorálek 1996, 539). Slovo *švec* se také objevuje v poměrně velkém množství rčení. Jako příklad můžeme uvést: *než řekneš švec*, ‚velmi rychle‘, které je nejspíše nejznámější, *padají ševci*, ‚když je venku nečas‘, *stalo se to, když se ševci rojili*, ‚stalo se to velmi dávno‘, *zůstat ševcům na opatky*, ‚neprovdát se‘ (Zaorálek 1996, 358).

Stč. slovo *švec* není odvozeno ani od výrobku, který daný řemeslník zhotovoval, ani od nástroje, s nímž pracoval. Dle Machkova i novějšího Rejzkova etymologického slovníku je to slovo všesl., které bylo odvozeno od **šiti*, ‚šít‘. V praslovanské podobě mělo podobu **šьvьcь*. Díky pravidelné vokalizaci jerů pak vzniklo substantivum *švec*, které je používáno v českém jazyce dodnes. Je to dáno tím, že ševcovské řemeslo stále existuje narozdíl od mnohých jiných řemesel, která byla v této práci už zmíněna a která teprve uvedena budou (Machek 1968, 610; Rejzek 2001, 646).

²⁷ Hemeně - tak se říkalo škopíčku, v němž ševci máčeli kůže. Díky tomu pak byly vláčnější. Voda v hemeni však byla hnědá a páchla (Machek 1968, 164).

Na nářeční mapě (viz výše) je patrný rozdíl v užívání tohoto slova na našem území. Nejvíce rozšířenou podobou je *švec - ševce* (gen.), ale na velkém území Moravy se dodnes užívá také *ševc - ševce* (gen.) (Balhar a kol./ sv. V 2005, 166).

2. 1. 5. ŠEVCOVSKÉ SPECIALIZACE

Také v řemesle ševcovském můžeme hovořit o jisté specializaci. Od 15. století se rozlišovalo mezi ševci, kteří vytvářeli novou obuv, a ševci, kteří se zaměřovali na opravy výrobků, které už byly použity.²⁸

V minulosti se dělaly věci tak, aby vydržely i několik generací. Navíc mnozí z prostých lidí neměli dostatek peněz na koupi nových bot, takže ševců, kteří opravovali ty obnošené, bylo zapotřebí hodně. Jim se říkalo **vetešníci**, ale také **flekýři**, **příštipkáři**, **prtáci** a **refléři**. Je to řemeslo, jehož název má nejspíše nejvíce synonym ze všech řemesel uvedených v této práci.

Vetešník měl povoleno zhotovit několik kusů jednoduché obuvi za rok, ale bylo to spíše výjimečné. Jak už bylo řečeno výše, většina lidí si nemohla dovolit kupovat nové boty pokaždé, když se poničily, proděravěly atd. Proto lze předpokládat, že vetešníci neměli nedostatek práce a netrpěli nouzí (Štýbrová 2009, 77; Winter 1909, 588).

Podívejme se teď na vetešnické řemeslo z etymologického hlediska. Stč. substantivum *vetešník* není v této podobě uvedeno ani v jednom z etymologických slovníků, s nimiž pracujeme. Ale je patrné, že bylo vytvořeno od slova *veteš*²⁹ ‚stará opotřebovaná věc‘, nebo také ‚stará, nošená bota‘³⁰, pomocí sufixu *-ník* (Rejzek 2001, 708). Pokud se podíváme do výkladového slovníku, *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, heslo *vetešník* je zde uvedeno už nikoli jako ‚opravář staré obuvi‘, ale jako ‚obchodník s veteši‘ (SSČ 2010, 489). Název byl přenesen, neboť řemeslo vetešníka jako opraváře obuvi (či oděvů) nepřechalo další staletí.

Substantivum *flekýř*, dnes již slovo archaické, pochází buď z doby staré češtiny anebo češtiny doby střední. Nejspíše bylo odvozeno od slova *flek* z něm. *Fleck* ‚skvrna, místo, záplata, příštippek‘ (Rejzek 2001, s. 174). Slovo tvorba tohoto řemesla byla dokončena příponou *-ýř*.

²⁸ Totéž lze říct také o řemesle krejčovském, i v něm se rozlišovalo mezi vetešníky a noviníky. Jedni opravovali již použité oděvy, druzí zhotovovali nové.

²⁹ Substantivum *veteš* v psl. podobě **vetъshъ* odvozeno od **vetъchъ* ‚vetchý‘ (Rejzek 2001, 708).

³⁰ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

Také stč. název pro řemeslo *příštipkáře* je dnes již slovem, které se nepoužívá. Toto slovo je odvozeno od substantiva *příštippek* ‚kousek kůže připevněný na botu jako záplata, uštipnutý kousek kůže‘, k němuž byl připojen sufix *-ář*. Vznik slova *příštippek* je spojován se slovesem *štípat* (Rejzek 2001, 515).

Zaorálek uvádí slovo *příštippek* jako součást jednoho rčení *zůstat ševcům na příštippek*, což má stejný význam jako výše uvedené *zůstat ševcům na opatky*, tedy ‚se neprovdát‘ (Zaorálek 1996, 290).

Stč. substantivum *prták* ‚švec spravující starou obuv‘ je odvozeno od psl. **prъtъ* ‚kus tkaniny, plátna‘, které souvisí s psl. **porti* ‚rozřezat, rozpárat‘ (Havlová a kol./sv. XII 2004, 733). Machek se též zmiňuje o tom, že se z názvu *prták* ‚švec vetešník‘ stal pojem *prták*, který však znamenal nadávku všem ševcům (Machek 1968, 487; SSJČ/ sv. IV 1989, 504).

Reflér je název vetešnického řemesla, který zůstává záhadou. Patrně byl tak málo užívaný, že jej žádné jiné slovníky kromě *Vokabuláře webového* nezachytily a tím pádem ani neznáme žádné slovo příbuzné, od kterého by mohl být odvozen.

Pro ševce, který vyráběl novou obuv, se ujal název **noviník** (též **novinník**) či **novětník**. Winter hovoří také o **novotníku** a **novodělníku** (Winter 1909, 588). Zaměřme se však na první dva stč. názvy, které jsou zmiňovány nejčastěji. Oba dva archaismy, *noviník* i *novětník*³¹, patrně vznikly odvozením od adjektiva *nový* a připojením sufixu *-ník*. Adjektivum *nový* v „psl. **novъ* odpovídá stlit. *navas* (dnes *naũjas*), lat. *novus*, ř. *néos*, sti. *náva-*, vše z ie. **neuo-* tv.“ (Rejzek 2001, 416).

Díky Wintrovi se dozvídáme, že mezi noviníky a vetešníky existovala řevnivost. Ševci noviníci se totiž pouštěli také do oprav nošené obuvi a vetešníci naopak vyráběli obuv novou. Dokonce byla v 16. století zřízena komise, která měla tyto spory vyřešit sloučením obou řemesel. Rozdíly však existovaly i nadále, neboť máme zprávy o samostatných řemeslech noviníků a flekýřů (Winter 1909, 588 - 590).

Spory vznikaly také v řadách následujících řemeslníků, neboť i v kožešnickém řemesle se vytvořily specializace.

³¹ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

2. 1. 6. KOŽEŠNÍK, KOČKAŘ, BLANAŘ A KRZNAŘ

Kožešník (též **kožišník** a **kožušník**) byl oproti ševci řemeslem váženým. V době jarmarků bylo jeho zboží vystavováno na těch nejlepších místech, dokonce u samotné radnice. Bylo to také řemeslo v českých zemích hojně zastoupené, alespoň od 14. století. Mohli bychom jej najít jak ve městě, tak i na venkově (Winter 1909, 579). Přestože výsledky kožešnickovy práce byly nejvíce patrné na kožešinách, kterými zateploval a zdobil různé oděvy, tak je v této práci zařazen mezi kožedělná řemesla, protože kromě krejčovské činnosti také vydělával kožešiny, tzv. spratky, z nichž pak mohl ony oděvy zhotovovat. Kožešník pracoval s kožešinami z beránek³², jehnat, vlků, medvědů, lišek, kun³³, bobrů, jezevců, králíků, kůzlat a s řadou dalších (Pecelt 1983, 145; Kybalová 2001, 149).

Díky tomu, že podšíval různé druhy oděvů kožešinou, tak se dostával do konfliktů s krejčími, kteří vykonávali mimo jiné stejnou činnost. Také se kožešníci mnohdy neshodli s židy, protože ti měli k dispozici lepší kožešiny (Winter 1909, 578). V době středověku byli židé známí pro své umění obchodovat. Proto také byli mnohdy jejich majetky vyšší než jiných měšťanů a často se stávali cílem závisti a nenávisti.

Kožešník lemoval kožešinami klobouky, podšíval nimi kabáty, pláště a také sukně, sám vyráběl rukávničky, límce a čepice, také kabátce. Šil kožichy, mezi nimiž nejvzácnější byla tzv. *šuba* (ze střhn. *schūbe* ‚dlouhý svrchní oděv‘) (Rejzek 2001, 645).

Neboť kožešiny nebyly levnou záležitostí, také kožešnickovy výrobky si nemohl dovolit každý. Pokud byla chudším lidem zima, oblékali se maximálně do plášťů a čepic s kožešinami. Vlastnil-li někdo kožich z ovčí kůže, měl velké štěstí. Málokterá kožešina, kromě ovčího rouna, byla prostým lidem dostupná, neboť divoká zvěř, z níž pocházela většina kožešin, nebyla jejich majetkem, ale majetkem urozených pánů. A tak se v průběhu středověku stalo, že byla kožešina stále více chápána jako předmět reprezentativní, spojený s urozeností či majetkem (Floriová 2005, 39 - 41; Otto/sv. XIV 1899, 1059; Kybalová 2001, 80, 163 - 164).

Stč. substantivum *kožušník* vzniklo od tvaru **kožuch* ‚kožich‘, který byl znám už v praslovanštině a odvozen příponou *-uchъ* od **koža* ‚kůže‘ (Rejzek 2001, 308). Stč. název *kožišník* je dle Machka původnější tvar než substantivum *kožešník*, které se objevuje v pramenech až v 16. století a jedná se patrně o slovo češtiny střední doby. Substantivum *kožišník* je odvozeno od mladšího tvaru slova *kožuch* od substantiva *kožich*, tedy *kožišiny*, z

³² Kůzi z beránka, která nesměla být starší sedmi měsíců, se říkalo šerlinka (Kybalová 2001, 150).

³³ Kuní a také sobolí kožešina byly nejdražší (Kybalová 2001, 150).

níž se disimilací stala *kožešina*, a proto se následně začalo užívat názvu *kožešník*, jenž přetrval do češtiny současné (Machek 1968, 310). U všech tří případů se pak setkáváme se sufixem konatelských jmen *-ník*.

Zmínka o kožišníkovi je také v *Lidových rčeních* Jaroslava Zaorálka, kde je uvedeno rčení *shledáme se u kožišníka na bidle* ve smyslu, že ‚se nikde neshledáme‘, že ‚jsme oba stejně špatní‘ (Zaorálek 1996, 154).³⁴

Kromě řemesla kožešnického se také můžeme setkat s řemesly **kočkaře**, **blanaře** a **krznaře**, která mohou být s kožešníky mylně zaměňována.

V případě prvního substantiva *kočkař* se jedná o název pocházející patrně až z češtiny střední doby a je to název pejorativní pro kožešníky, kteří pracovali také s kožešinami z koček. Tato práce byla vnímaná jako nečistá (Floriánová 2005, 41). Slovo *kočkař* je tedy patrně odvozeno od substantiva *kočka*³⁵ za přispění přípony *-ař*.

Druhého kožešnického pojmenování *blanař* se užívalo dle Wintra pouze na Moravě a také při moravské hranici jako synonyma pro *kožešníky* (Winter 1909, 579). Stč. výraz *blanař* je však v ostatních příručkách uváděn jako ‚kožešník vyrábějící pláště podšité kožešinami‘³⁶, kterým se říkalo *blány*. *Blána* byla nejen ‚zvířecí kůže, zvl. zvířecí kůže s ponechanými chlupy‘, ale také ‚dlouhý svrchní látkový plášť podšitý kožešinou‘³⁷. Lze se domnívat, že se v případě řemesla *blanař* nejedná o nářeční podobu řemesla *kožešník*, ale o další specializaci kožešníka, která vyráběla *blány* ‚pláště podšíváné kožešinou‘.

Substantivum *blanař* by tak vzniklo od slova *blána*³⁸, které je v etymologických slovnících vysvětlováno jako ‚kožešina, kůže, mázdra‘ (Machek 1968, 55; Kybalová 2001, 163 - 164). Suffix byl užít stejný jako u předchozího výrazu.

Poslední kožešnickou specializací bylo řemeslo krznařské. Stč. substantivum *krznař* není příliš časté. Je možné se s ním setkat pouze v práci Antonína Pecelta a Ludmily Kybalové. Je odvozeno od stč. slova *krzno* (i *kirzno*) ‚drahý panský oděv‘, ‚plášť podšitý kožešinou nebo i zdobený kožešinou‘, ‚závěs u lůžka‘, ‚vojenské svrchní kožené roucho‘.³⁹ V psl. mělo podobu **kъrзьno*. Další vývoj nebyl dosud uspokojivě objasněn (Havlová a kol./sv. VI 1996, 377 - 378).

³⁴ Mnohem početnější jsou rčení, která se váží ke slovu *kožich*. Viz Zaorálek 1996, 153.

³⁵ Psl. podoba **kotъka* je odvozená od **kotъ* ‚kocour‘. Tvar *kočka* obsahující sykavku místo *-t-*, stejně jako jiné tvary např. *kočičí*, *kočkovitý*, nebyl dosud uspokojivě vysvětlen (Rejzek 2001, 282).

³⁶ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Substantivum *blána* v ‚psl. **bolna* souvisí s lit. *balanà* ‚mázdra mladých stromů‘ a asi i ř. *fellós* ‚korek‘ z ie. **bhel-*, jež je asi totožné s **bhel-* ‚zářit, bělat se‘ (...), čemuž nasvědčuje i č. *běl* ‚mladší svrchní vrstva dřeva‘“ (Rejzek 2001, 81).

³⁹ URL: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php> [cit. 2014-6-18]

Čeští kožešníci nebyli jedinými kožešníky, kteří vyráběli *krzno* a používali tento název. I jiné národy slovanského původu jej znaly, dokonce z něho vznikly německé tvary téhož významu, např. střhn. *kürsen* ‚kožich‘, z něhož pak byl odvozen *Kürschner* ‚kožešník‘ (Kybalová 2001, 101 - 102; Machek 1968, 298).

2. 1. 7. SEDLÁŘ, ŘEMENÁŘ A UZDAŘ

Předchozím výčtem jsme ještě zdaleka nevyčerpali všechna řemesla řadící se mezi řemesla kožedělná. V následujících dvou kapitolách se zaměříme pouze na několik vybraných poměrně hojně zastoupených specializací, které taktéž dokázaly opracovat kůži, nebo z ní vyhotovit různé výrobky.

Mezi známější řemesla náleží **sedláři**. Sedlář vyráběl kromě sedla, což byla náročná práce, i postroje a chomouty. Jeho zaměření však bylo ještě širší. Živil se také potahováním různého nábytku (truhlic a stoliček), ale i vozů a kočárů. K tomu potřeboval nejen kůže, ale také různé textilie a vycpávkový materiál, dřevo, kovy a řadu dalších věcí.

Na našem území jsou předchůdci sedlářů doloženi už v 10. století, ale je zřejmé, že výroba sedla a udidel je mnohem starší. Tato dovednost se u člověka vyvinula s potřebou využít k práci tažná zvířata. Přesto se ještě dlouhou dobu prostý lid obešel bez udidel. Místo nich používal obyčejné provazy (Floriánová 2005, 52; Pecelt 1983, 139).

Nelze říct, že by byli sedláři silným řemeslem. K tomu neměli dostatek zakázek. Sedla, chomouty a jiné jejich výrobky totiž vydržely hospodářům celý život, někdy i více generací. Proto museli tyto výrobky přijímat také k opravě. Aby zcela nezanikli, v průběhu staletí se přizpůsobili poptávce. Proto dnes vyrábějí také kabelky, peněženky a podobné zboží (Floriánová 2005, 54 - 55)

Stč. název pro *sedláře* vznikl stejným způsobem, s jakým jsme se setkali u mnoha řemesel v předchozích kapitolách. Je odvozen od hlavního artiklu, který sedlář vyráběl a prodával, od substantiva *sedlo* příponou *-ář*. Slovo *sedlo* v psl. **sedъlo* je příbuzné s lat. *sella*, což znamená ‚sedadlo, stolička‘, gót. *sitls* tv. Všechna tato slova byla odvozena l-ovým sufixem od ie. **sed-* ‚sedět‘ (Rejzek 2001, 564).

Téměř u každého řemeslníka se setkáváme s tím, že se dostával do konfliktu s jinými podobnými specializacemi. Ani u sedláře tomu nebylo jinak. Neshody vznikaly mezi ním, řemenářem a také brašnářem. Všichni tři dokázali vyhotovit některé z výrobků dalších dvou

řemeslníků. Jejich společným znakem je však ještě něco jiného, všichni tito řemeslníci pracovali na zakázku (Floriánová 2005, 51 - 52).

Další řemeslník **řemenář** dokázal vyrobit různé popruhy, opratě, uzdy, ohlávky, ale zhotovoval také opasky, řemeny, biče, váčky ad. (Floriánová 2005, 58) Stč. název řemesla je odvozen od substantiva *řemen*⁴⁰, plus sufix *-ář*. Další stč. pojmenování pro řemenáře, které se na našem území užívalo, je **rýmař** nebo také **rejmař**. Obě tato slova jsou odvozena od něm. *der Riemer*⁴¹ ‚řemenář, sedlář‘ (Kott/sv. III 1882, 45).

Řemenářů nebylo mnoho stejně jako jejich konkurentů **uzdařů**, kteří zhotovovali především uzdy a vše ostatní, co bylo potřeba k ovládní koně - třmeny, různé popruhy atd. (Floriánová 2005, 57) Substantivum *uzdař* se pravděpodobně nevyskytovalo ve staré češtině, je to snad otázka češtiny střední doby. Je odvozeno od slova *uzda*, což je slovo všesl. Psl. podoba **uzda* „je nejspíš pokračováním ie. **ōus(t)-dhā*, složeného z **ōus(t)-* ‚ústa‘ a odvozeniny od **dhē-* ‚položít‘. Původní význam tedy byl ‚co se klade do úst‘“ (Rejzek 2001, 695).

2. 1. 8. BRAŠNÁŘ A JEHO SPECIALIZACE

Dalším řemeslem jsou **brašnáři**⁴², pod jejichž názvem se skrývá početná skupina specializací, které jsou opět spojeny s městským prostředím a které se snad díky své početnosti a malé odlišnosti dlouho neudržely a postupně se sloučily s jinými řemesly. Těmi specializacemi jsou **měšečníci**, **váčkaři**, **taškáři**, **mošnáři**, **tobolečníci**, **toulaři** a také **pouzdraři (pouzdrovník)**(Floriánová 2005, 57).

Zikmund Winter se domnívá, že měšečníci a váčkaři byli v podstatě jedním řemeslem. Oba totiž vyráběli velice podobné tovary, měšce a váčky, které byly šity z kůže. Avšak měšečník pro náročnějšího zákazníka šil měšce také z luxusnějších materiálů, např. z hedvábí (Winter 1909, 597). Stč. substantivum *měšečník*, dnes archaismus, bylo odvozeno od slova *měšec*, což je stará zdobnělina substantiva *měch* (Rejzek 2001, 374).

⁴⁰ Substantivum *řemen* v psl. **remy* (gen. **remene*) z ie. **re-men-* je nejspíše odvozeno od ie. **(a)re-* ‚spojovat, přiléhat‘ (Rejzek 2001, 554).

⁴¹ Josef Jungmann ve svém slovníku uvádí, že *rýmař*, slovo odvozené od *der Reimer*, je ‚ten, kdo dělá rýmy‘ (Jungmann/sv. II 1990, 970).

⁴² Název řemesla *brašnář* byl nejspíše užíván už ve stč. a odvozen od substantiva *brašna* za pomoci sufixu *-ář*. Slovo tvorba názvu *brašna* není příliš jasná (Rejzek 2001, 89).

Substantivum *váčkař* bylo utvořeno od slova *váček*. Název *váčkař* mohl vzniknout už ve staré češtině, ale mohl se objevit také až v češtině střední doby. Slovo *váček* mělo stejnou podobu už ve stč. a bylo přejato ze střhn. *wātsac* ‚pytel na oděv, cestovní tlumok‘ z *wāt* ‚oděv, výzbroj‘ a *sac*, což znamená ‚pytel‘. Zajímavé je, že v češtině bylo toto slovo chápáno jako deminutivum a teprve zpětně k němu bylo vytvořeno substantivum *vak* (Rejzek 2001, 696).

Při slovotvorbě řemesla *měšečník* byla použita přípona *-ník*, u druhého řemesla *váčkař* sufix *-ař*.

Synonymním a nepříliš užívaným názvem pro řemeslo měšečníka bylo stč. slovo **cěklěř** či **cěglěř**, které je snad odvozeno od střhn. *seckel* ‚váček na peníze‘, popřípadě od střhn. *seckler* ‚pokladník‘⁴³.

Význam slova *měšečník* se časem přenesl z ‚řemeslníka, který vyhotovuje měšce‘ na ‚někoho, kdo krade měšce, kdo je uřezává‘, čili ‚kapsář‘ (Jungmann/sv. II 1990, 427).

Podobným vývojem si prošel také název dalšího kožedělného řemesla. Taškář jakožto ‚výrobce tašek‘ je dnes více znám jako ‚někdo, kdo krade a řeže tašky a měšce‘, nebo ve smyslu žertovném. Mohli bychom říct ‚šprýmař, šibal, filuta‘ (Rejzek 2001, 652; Machek 1968, 637). Stč. substantivum *taškář* bylo odvozeno od slova *taška* ‚přejato z něm. *Tasche* ze sthn. *tasca*, jehož původ je nejasný. Vyskytuje se jen v západogerm. jazycích, je také it. *tasca* tv., ale směr výpůjčky není jasný“ (Rejzek 2001, 652).

Také mezi mošnáři a tobolečníky (či toboláři)⁴⁴ a vlastně i mezi taškáři bychom stěží hledali výrazné odlišnosti. Tito všichni řemeslníci se živili vyráběním tlumoků, tobol, pouzder, holster,⁴⁵ kožených polštářů, také potahovali nábytek (Floriánová 2005, 57). Jungmannův slovník ještě upozorňuje na možnost, že byl mošnář také ‚obchodník, který roznášel po domech zboží, např. plátno, šátky‘ (Jungmann/sv. II 1990, 494).

Substantiva *mošnář* a *tobolečník* jsou archaismy, které znala již stará čeština. V prvním případě vznikl název řemesla *mošnářského* od slova *mošna*⁴⁶, v druhém případě bylo

⁴³ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

⁴⁴ Josef Janáček některá z výše zmíněných řemesel, váčkaře, měšečníky a tobolečníky zařazuje mezi oděvní řemesla (Janáček 1963, 46). Je nesporné, že výrobky oněch řemeslníků sloužily jako oděvní doplňky, ale přesto je řadíme mezi kožedělná řemesla, neboť záběr jejich výroby byl širší a jejich práce s kůží byla jejich výrazným znakem.

⁴⁵ Holstra jsou kožená pouzdra na pušky, výraz arch (URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]).

⁴⁶ Substantivum ‚*mošna*, brašna, kabelá‘ (...) psl. **mošbna* není zcela jasné. Obvykle se vychází z předsl. **mak-s-inā* od ie. **mak-* ‚(kožený) měšec‘, k němuž se řadí i lit. *mākas* ‚měšec na peníze či tabák‘, lot. *maks* ‚peněženka, váček‘, něm. *Magen* ‚žaludek‘, wal. *megin* ‚měch““ (Rejzek 2001, 390).

substantivum *tobolečník* (i *tobolář*) odvozeno od slova *tobola*⁴⁷. Opět se zde setkáváme se sufixy *-ář* a *-ník*.

Od tobolářského řemesla se časem oddělili toulari, kteří vytvářeli toulce, neboli touly, pouzdra na šípy. Jakmile se prosadily palné zbraně, střelné ustupily do pozadí. A když nebylo zapotřebí luků, nebylo zapotřebí ani toulců. Winter našel posledního touláře v Praze v pramenech ze 17. století (Winter 1909, 599).

Stč. substantivum *toulař* bylo odvozeno od slova *toul* ve stč. *túl*, v psl. **tulъ*, jehož východiskem bylo ie. **tuō-l-*, **tuəu-l-*, **tū-l-* ‚roura‘ (Rejzek 2001, 667).

Pouzdrař či pouzdroník je poslední zmiňovanou specializací koželužských řemesel v této práci. Živil se výrobou kožených pouzder, která se užívala k uschování zbraní ale i jiných předmětů. Pouzdraři se vyskytovali jen ojediněle, proto o nich Winter ani nechce hovořit jako o samostatném řemesle. Josef Janáček je však mezi specializacemi uvádí (Winter 1909, 599; Janáček 1963, 47). Slovo *pouzdrař* mělo ve stč. podobu *púzdrař* a substantivum *pouzdrovník* se ve stč. objevovalo v podobě *pouzdrník*.⁴⁸ Bylo vytvořeno od slova *pouzdro*, stč. *púzdro*, p. *puzdro* ‚pouzdro, břichatá nádoba‘, r.dial. *púzdró* ‚část břicha pod pupkem‘, s./ch.dial. *pùzdra* ‚zvířecí penis‘, r. *púzo* ‚břicho‘, *puzýr* ‚bublina, puchýř‘. Výchozím významem tedy nejspíše je ‚něco napučeného‘. Odvozeno od ie. **peu-*, **pū-* ‚nadouvat‘ (Rejzek 2001, 493). Vzhledem k tomu, že kořen slova *pouzdro* končí na samohlásku, je podoba sufixu u substantiva *pouzdrovník -vník*, v případě druhého názvu *-ář*.

⁴⁷ *Tobola* arch. ‚příruční taška, torba, brašna‘ (URL: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php> [cit. 2014-6-18]). Etymologie viz heslo *tobolka* ‚(menší) peněženka; suchý pukavý plod‘. Jedná se nejspíše o slov. výpůjčku. Uvažuje se také o lat. *tabula* ‚prkno, deska, listina‘, nebo o přejetí z tat. *tubal* ‚košík z kůry‘ (Rejzek 2001, 665).

⁴⁸ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

2. 2. ŘEMESLA TEXTILNÍ

Výroba tkanin sice není tak starou záležitostí jako dovednost člověka zpracovávat kůže a kožešiny, přesto se tomu člověk naučil už velmi dávno. Ve starověku dokázali lidé vytvářet různé tkaniny. Tuto dovednost si osvojily také kmeny žijící mimo římskou říši, tedy i kmeny na našem území. Oděvy z tkanin z konopí, lnu a vlny sice nebyly tak časté jako oděvy z kůží a kožešin, ale přesto jejich výroba nebyla tajemstvím. Na našem území je doložena už od 6. století (Floriánová 2005, 12; Janotka - Linhart 1984, 63).

Textilní vlákna se dnes rozlišují rostlinná, např. konopí, bavlna, len, a živočišná, což je vlna a přírodní hedvábí. Podle toho, jakých bylo k výrobě tkanin užito vláken, rozeznáváme tyto druhy látek - brokát, flanel, kašmír, tvíd a řadu dalších (Págo 1985, 67). Jak je uvedeno v publikaci *Dědictví řeči*, mnohé materiály, které byly používány k řemeslné výrobě, anebo byly jejím výsledkem, nesou název, jenž je společný všem slovanským jazykům, a dokonce i některým indoevropským jazykům. V publikaci je zmíněna např. *sláma*, nebo *vosk*, *kámen* a *železo*, nebo v námi sledovaných řemeslech užívaný *len* a *vlna*. A naopak materiály, které se k našim předkům dostaly až mnohem později, často nesou názvy přejaté z jiných jazyků, např. *papír*, *cín*, ale třeba i *bavlna* a *hedvábí* (Němec 1986, 175).

Přestože došlo v textilní výrobě k rozvoji (u nás k výraznějšímu v 10. - 13. století) a přestože se zdejší řemeslníci učili vyrábět nové tkaniny a vznikaly nové druhy látek, tak hlavními surovinami, které se osvědčily a které tedy byly nejčastěji zpracovávány, byly len, konopí a také ovčí vlna. Aby z nich lidé měli nějaký užitek a mohli z nich např. krejčí šít oděvy, museli je jiní řemeslníci nejdříve zpracovat do podoby tkanin. A to byla práce pro soukeníky a další řemesla, s nimiž se výrobci sukna o tyto postupy dělili. U řemesla soukeníků totiž nedošlo ke vzniku specializací ale k dělbě práce (Janotka - Linhart 1984, 63).

2. 2. 1. SOUKENÍK A DALŠÍ ŘEMESLNÍCI, KTERÍ SE ÚČASTNÍ VÝROBY SUKNA

Mluvíme-li o **soukenících**, tak je to většinou v souvislostech, kdy se jedná o řemeslníky, kteří sami vyráběli vlněné látky. Bylo tomu tak všude, kromě velkých měst, kde bylo zpracování vlněné látky, upředení, utkáni, uvalchování, obarvení a postříhání, celý proces výroby sukna v rukou více řemeslníků. Dělna práce, která se vyvinula v textilním

odvětví řemeslné výroby, a zvláště u výroby sukna, se může zdát přehnaná a zbytečně široká. Avšak postup, kdy každý řemeslník byl úzce specializovaný na jednu fázi výroby, fungoval (Le Goff - Schmitt 1999, 518 - 519). Správné je proto tvrzení, že soukeník sice byl řemeslník, který vytvářel vlněné látky, ale byl to také každý řemeslník, který se podílel na výrobě sukna.

Soukeníci potřebovali ke své práci v první řadě vlnu. Mohli ji získat od kupců na trhu, anebo od chovatelů ovcí v okolí města (Janáček 1956, 565). Ne vždy bylo sukno vytvořeno z čisté vlny. Někteří řemeslníci se totiž snažili ušetřit na materiálu a podváděli. Dochovaly se záznamy, kdy soukeníci smíchali ovčí vlnu se zvířecími chlupy. Takové porušování zákona bylo trestáno. Bedřich Mendl uvádí, že mistři soukenických cechů měli povoleno chodit po domech a hledat takto falšované sukno. Každý, kdo tímto způsobem šidil při výrobě sukna, totiž poškozoval samotný cech (Mendl 1947, 25; Graus 1946, 166).

V českých zemích mělo soukenictví dlouhou tradici, bylo zde už v době knížecí a za krále Přemysla Otakara II. pak byli do Čech pozváni specialisté, vyhlášení soukeníci až z Nizozemí, aby české soukenictví pozvedli. České sukno pak bylo velmi kvalitní. Jeho výroba se koncentrovala ve východních Čechách, např. v Broumově a v Pardubicích. Významným středoevropským střediskem výroby sukna se stal také Jindřichův Hradec v jižních Čechách. Na Moravě je s výrobou této tkaniny spojována Jihlava. Od 15. století a více v 16. století pak bylo sukno z některých měst vyváženo na zahraniční trhy (Čornej 1995, 239; Graus 1946, 165; Janáček 1956, 553; Benda 1999, 158 - 159).

Čeští soukeníci sice neměli konkurenci v suknech vznikajících na venkově, kde je lidé vyráběli pro svou vlastní potřebu, ale poměrně silnou konkurencí jim byla sukna dovážená z Flander, která byla luxusním obchodním artiklem, jenž si mohly dovolit pouze bohatší vrstvy obyvatelstva, majetní měšťané a šlechta. Dovážena byla též sukna z Německa a ještě častěji z Polska. Polská sukna se nelišila tak diametrálně od těch českých cenou a podobala se jim i vzhledem, neboť byla podobně jako mnohá tuzemská nebarevná. Česká sukna také procházela pod rukama barvířů, ale častěji bychom se setkali s šedými, kterým se také říkalo šeř a šerina (Graus 1946, 166 - 167; Němec 1986, 122).

Jako mnoho řemesel, kterými se naši předkové živili, tak i soukenictví bylo náročným a zdoluhavým procesem. František Graus rozdělil výrobu sukna do tří fází. První fáze je příprava příze, druhá tkaní a poslední je zpracování tkaniny do konečné podoby látky (Graus 1946, 167).

Nejdříve si soukeník obstaral vlnu. Jakmile byla koupena, musela se očistit, zbavit mastnoty, což se dělo namáčením v louhu a v horké vodě. Po vyprání byla sušena na slunci. Pak byla zavěšena na prkna, kde se do ní tlouklo lískovými pruty, aby byl z vlny vyklepán

prach a jiné nečistoty. Pak byla „napuštěna olejem, česána zvláštními hřebeny, hnětena v pásy, navinována na vřetena a předána přadlenám“ (Graus 1946, 167).

První kroky výroby obstarávali pomocní dělníci **vlnaři**⁴⁹. V podstatě vyráběli vlnu a právě od substantiva *vlna* je odvozeno jejich stč. jméno, k němuž byla připojena přípona *-ař*. Slovo *vlna*, v psl. **vьlna*, vychází z ie. **ulnā* ‚vlna‘ (Rejzek 2001, 717).

Zdá se, že specializací vlnařů byli **mykači** a **krampléři** (nebo také **kramplíř**), kteří vykonávali velmi podobnou činnost. Oba tito pomocníci mykali vlnu, tedy urovnávali jednotlivá vlákna, škrabali je a tím je pročešávali (SSJČ/sv. II 1989, 432; Janotka - Linhart 1984, 87). Stč. název *mykač* je přímo odvozen od slovesa *mykati*⁵⁰ sufixem *-č*. Stč. substantivum *kramplér*⁵¹, který česal vlnu s dlouhými vlákny pomocí krample, nástroje s ostny, by pak bylo odvozeno od slova *krample* (*kremple*), které je původu něm. *Krempe* tv. (Newerkla 2004, 283; SSJČ/sv. II 1989, 432) Při tvorbě názvu tohoto řemesla bylo užito sufixů *-ěř* a *-íř*.

Na česání chumáčů vlny se také užívalo vochlí, což byly stejně jako krample hřebeny s ocelovými hroty. S tímto nástrojem pracovali další nekvalifikovaní pomocníci, tzv. **česači**, které Zikmund Winter vůbec nezmiňuje, ale uvádí je třeba František Graus. Ten našel česače v pramenech k městu Brnu. Je tedy pravděpodobné, že mnohdy si první kroky ve výrobě sukna dělali soukeníci sami (Graus 1946, 168; Janotka - Linhart 1984, 63). Stč. substantivum *česač* je jménem činitelským a bylo tedy odvozeno od činnosti, kterou česač vykonával, od slovesa *česati*. Následně byl k substantivu připojen sufix *-č*. Slovo *česati*, psl. **česati*, původní význam nejspíše ‚škrábat, třít‘, vychází z ie. **kes-* ‚škrábat aj.‘ (Rejzek 2001, 115). Pokud se dnes hovoří o *česači*, myslí se nejčastěji ‚člověk otrhávající ovoce‘⁵², neboť řemeslo česače jakožto specialisty soukenického řemesla již neexistuje.

Ve výrobě sukna dále následovalo přadláctví, spřádání přízí. Předání byla činnost určená **přadlenám** (stč. **přadlí**). Ty však nemůžeme zvat řemeslem, pouze nekvalifikovanou pomocnou silou. Byla to ryze ženská pomocná práce, při níž se zhotovovala nejen příze z vlny, ale také ze lnu. Přadleny totiž nebyly zaměstnávány pouze soukeníky, ale také pláteníky. Ani jedni z nich se bez přadlen neobešli a přitom jich byl nedostatek. Přadleny ve starších dobách pracovaly s vřeteny. Různě velké a různě těžké přesleny z odlišných materiálů (pálená hlína, kosti, dřevo aj.) byly součástí ručního vřetene. Stejně tak nezbytnou pomůckou byla

⁴⁹ Vlnař byl nejspíše také obchodníkem s vlnou (URL: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php> [cit. 2014-6-18]).

⁵⁰ Sloveso *mykat*, stč. *mykati* ‚pohybovat, dávat znamení‘ je z **mykati*, které je zdloženou podobou psl. kořene **mьk-*, což označuje rychlý pohyb, z ie. **(s)meuk-* ‚udělat rychlý pohyb‘ (Rejzek 20001, 398 - 399).

⁵¹ Nezaměňovat s krumpléřským řemeslem. Viz kapitola 2. 3. 6.

⁵² URL: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php> [cit. 2014-6-18]

přeslice, tyč, která se nejčastěji upevňovala k zemi a na jejímž druhém konci bylo nasazeno předivo. Samo předení nitě pak záviselo na zručnosti přadleny (Janotka - Linhart 1984, 63). Později byl vynalezen kolovrat, který umožňoval až pětkrát rychlejší předení než s vřetenky. Byla z něho kvalitní lněná příze, ale na přízi vlněnou vyrobenou na kolovratu se výrobci i prodejci dlouho tvářili skepticky (Graus 1946, 168; Brouček - Jeřábek 2007, 815; Janáček 1956, 574; Le Goff - Schmitt 1999, 517).

Stč. substantivum *předlí*, resp. *prádlé* ‚přadlena, žena vyrábějící (předoucí) přízi‘⁵³ je pokračováním psl. **pre-dlo* ‚přádlo, předení, příze‘. Teprve od tvaru *přadlí* pak bylo vytvořeno dnes rozšířenější slovo *přadlena* (Machek 1968, 494)⁵⁴.

Navinutá příze se pak předávala dál. Pokud neměla být sukna čistá, ale barevná, nastoupil do výrobního procesu **barvíř**⁵⁵, tedy pokud soukeník neovládal tuto dovednost sám. Stejně jako nizozemští a jiní malířští mistři také barvíři si střežili svá tajemství výroby barev, která jsou dnes už dávno odtajněna. Historie barvení látek je velice stará, lidé znali mnohé metody už ve starověku. Zpočátku nebylo barevných látek užíváno pro běžné nošení. Jejich využití bylo spojováno s obřady a slavnostními příležitostmi. To se během vývoje změnilo.

V době středověku se tomuto řemeslu dařilo v Orientu, odkud se dostalo díky Benátčanům ve 13. století zpět do Evropy. Nizozemci byli proslavení výrobou tkanin a stejně tomu bylo s nizozemskými barvíři. Pravděpodobně díky nim se dostává tato dovednost do českých zemí. Tady sice nemáme o dílnách barvířů zmínky dříve jak v 15. století, to však neznamená, že neexistovaly již předtím. Je pravděpodobné, že ve velkých městech, kde docházelo k dělbě práce v textilních řemeslech, bychom našli také barvíře ještě ve staletích starších (Brouček - Jeřábek 2007, 38; Janotka - Linhart 1984, 76).

Ruční barvení bylo téměř alchymii. Byl rozdíl v tom, zda barvíř barvil příze, zda se věnoval barvení tkanin, nebo zda chtěl obarvit kůži, peří aj. Nejstarším barvivem je nejspíše purpur. Znalost získávání purpuru z mořských hlemýžďů je spojována s civilizací Fénicičanů. Ve středověku bylo pak oblíbené jiné barvivo, šarlatová barva, která dostala svůj název od druhu rudé tkaniny. Barvíři však užívali také např. modrého borytu a indiga, rudé mořeny barvířské, také kořenů škumpy jako žlutého barviva (Otto/sv. III 1890, 402 - 405).

Barvířů nebylo mnoho. Nebyla to snadná práce a stejně jako mnohá jiná řemesla i toto mělo svá úskalí. Barvíři byli v neustálém vlhku a mokru, což se muselo projevit na jejich

⁵³ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

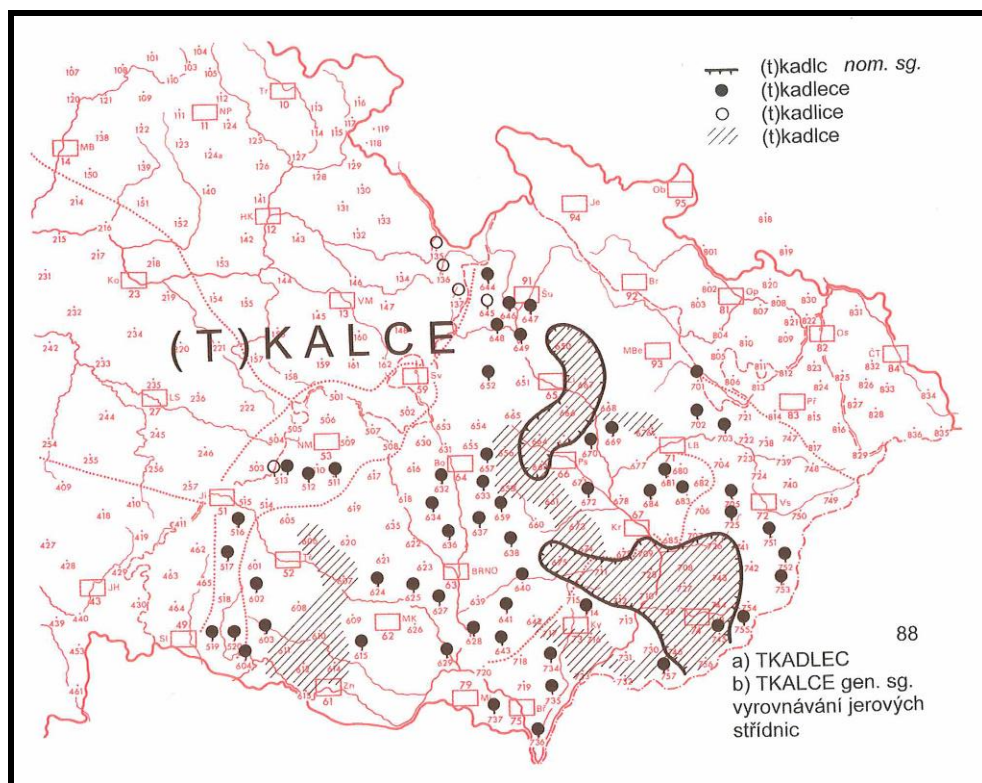
⁵⁴ Machek upozorňuje na srovnání se substantivem *švadlí* a *švadlena* (Machek 1968, 494).

⁵⁵ Etymologie slova *barvíř* viz kapitola 2. 1. 1.

zdraví - revmatismus, poškození pokožky, vdechování par a výparů do plic, poničení sliznice (Otto/sv. III 1890, 402 - 406).

Dalším krokem ve zhotovování sukna bylo tkaní, o němž František Graus píše: „Před tkaním se látka napouštěla zvláštní lepkavou látkou, aby nit byla hladší, a pak byla osnova pomocí zvláštního tkalcovského hřebene navinována na tkalcovský stav⁵⁶, kde byla osnova protkávana útkem⁵⁷. Tkcovský stav představoval už sám o sobě dosti značné jmění. Šíře zpracovávaných látek vyžadovala práci dvou osob (obvykle členů rodiny) u jednoho stavu. I samostatných tkalců se v městech uvádí poměrně málo, takže musíme (...) předpokládat, že se většinou tkalo po domácku mimo řemeslnickou dílnu a asi také v okolí města“ (Graus 1946, 168).

Může se zdát, že bylo tkalcovské řemeslo dosti jednotvárná činnost, neboť **tkadlec** trávil veškerý čas u tkalcovského stavu. Na druhé straně výsledky jeho práce byly různorodé. Dokázal totiž vyrobit různé tkaniny, hladké i vzorované (Příhodová 2004, 9).

⁵⁶ Tkadlec nejdříve zhotovoval tkaninu na stojatém stavu a později, když došlo k modernizaci, tak pracoval se stavem ležatým (Janotka - Linhart 1984, 64). „Vodorovné nitěnky přehazované nikoli už ručně ovládanými činky, ale tlakem na šlapadla, proměnily tkalce v jakýsi druh jezdců cvičených na nášlapných stavech jako ve třmenech. Tento nový tkalcovský stav umožňuje zhotovovat hustší a krásnější tkaniny v kratší době“ (Le Goff - Schmitt 1999, 517).

⁵⁷ Útek je „soustava příčných nití v tkanině“ (Rejzek 2001, 693).

Stč. slovo *tkadlec* je odvozeno od slovesa *tkáti*, původní význam psl. **tǫkati* byl pravděpodobně ‚bít, tlačit, přirážet útek‘ z ie. **teuk-* ‚bít, tlačit‘ (Rejzek 2001, 663). Podoba substantiva *tkadlec* prošla vokalizací jerů a v této podobě se také zachovala na většině našeho území. Rozdíl je pak v genitivu, kde v původním názvu *tkadlce* došlo ke zjednodušení souhláskové skupiny na *tkalce* a na některých územích i k odstranění pobočné slabiky do podoby *kalce*. Nářečních tvarů téhož substantiva existuje ještě více, např. *kadlce*, *tkadlece*. Na většině území české republiky dnes převládá tvar *(t)kadlec*, *(t)kalce* (gen.) (Balhar a kol./sv. V 2005, 168). Viz nářeční mapa výše.

Posledním krokem výroby sukna bylo zpracování tkaniny ve výslednou látku. Jedním z těchto konečných úkonů bylo valchování. Vlněné tkaniny bylo třeba odmastit, zahustit a tak zvýšit jejich kvalitu. O to se staral **valchář** tím, že prošlapával tkaninu v dřevěné nádobě, kde byly nality chemikálie (buď lidská moč, nebo mýdlo, či valchařská hlinka), a pomocí tlaku a tepla tkaninu několik hodin valchoval⁵⁸. Ve 13. století mu pokrok usnadnil práci, neboť byly vynalezeny valchy poháněné vodním kolem. Díky valchování se sukno zkrátilo, a to až o celou jednu třetinu, takže muselo být pak opět napínáno a sušeno. Mohlo uschnout třeba už za půl dne, ale někdy to trvalo i celý den a popřípadě i noc, během níž muselo být střeženo (Janotka - Linhart 1984, 64; Graus 1946, 169; Otto/sv. XXIII 1905, 725; Brouček - Jeřábek 2007, 948).

Stč. název *valchář* byl odvozen od slova *valcha* připojením sufixu *-ář*. Substantivum *valcha* ‚deska se zvlněným povrchem na ruční praní‘ je z něm. *Walke* tv. od *walken* ‚bít, hníst‘, sthn. *walkan* ‚pohybovat sem a tam, stlačovat, hníst‘, které je od ie. **uolg-*, což je rozšířený kořen **uel-* ‚kroutit, vinout, válet‘ (Rejzek 2001, 698).

Po procesu valchování bylo sukno nataženo na rámy, aby dostatečně uschnulo. Pak bylo rozškrabováno, a nakonec předáno **postřihači**, který přistřihoval speciálními nůžkami (vážily 10 - 15 kg) vlasy sukna tak, aby byly stejně dlouhé. Současně musely být neustále česány, aby měl postřihač jistotu, že nikde nevznikly zuby (Otto/sv. XX 1903, 310; Brouček - Jeřábek 2007, 948).

Řemeslo postřihače dnes již neexistuje. Jeho název je jedním z málo častých stč. činitelských jmen mezi řemesly, která zachycuje tato práce. Kořen slova byl odvozen od slovesa *stříhati* připojením prefixu *po-* a sufixu *-č*. Sloveso *stříhati* mělo ve stč. podobu *stříhati* i *stříci*. „Psl. **strigti* je příbuzné se stpr. *strigli* ‚bodák‘, něm. *streichen* ‚hladit, třít,

⁵⁸ Příhodová uvádí 9 - 12 hodin (Příhodová 2004, 9).

škrtnout‘, angl. *strike* ‚udeřit‘, lat. *stringere* ‚svírat, soužit, škrábat‘, vše od ie. **streig-* ‚udeřit, obdělávat ostrým nástrojem“ (Rejzek 2001, 610).

U Zikmunda Wintra se objevuje ještě jeden název pro postříhače, vlastně pro řemeslníka, který měl být specialistou z řad postříhačů. Tou osobou je **rajfěř** (jinak také **rejfiř** a **rejflíř**). Kromě Wintra jej ještě zmiňuje Janáček a Janotka s Linhartem. Shodují se v tom, že rajfěř odstraňoval ze sukna po usušení uzly, neboť s nimi nemohlo být sukno hladké. O tomto slově však neexistují žádné záznamy ve slovnících, ani náznak, jak by mohl název tohoto řemesla vzniknout. Pokud se tedy někde na našem území tato specializace objevila, byla velice ojedinělá (Janáček 1963, 46; Janotka - Linhart 1984, 87; Winter 1909, 615).

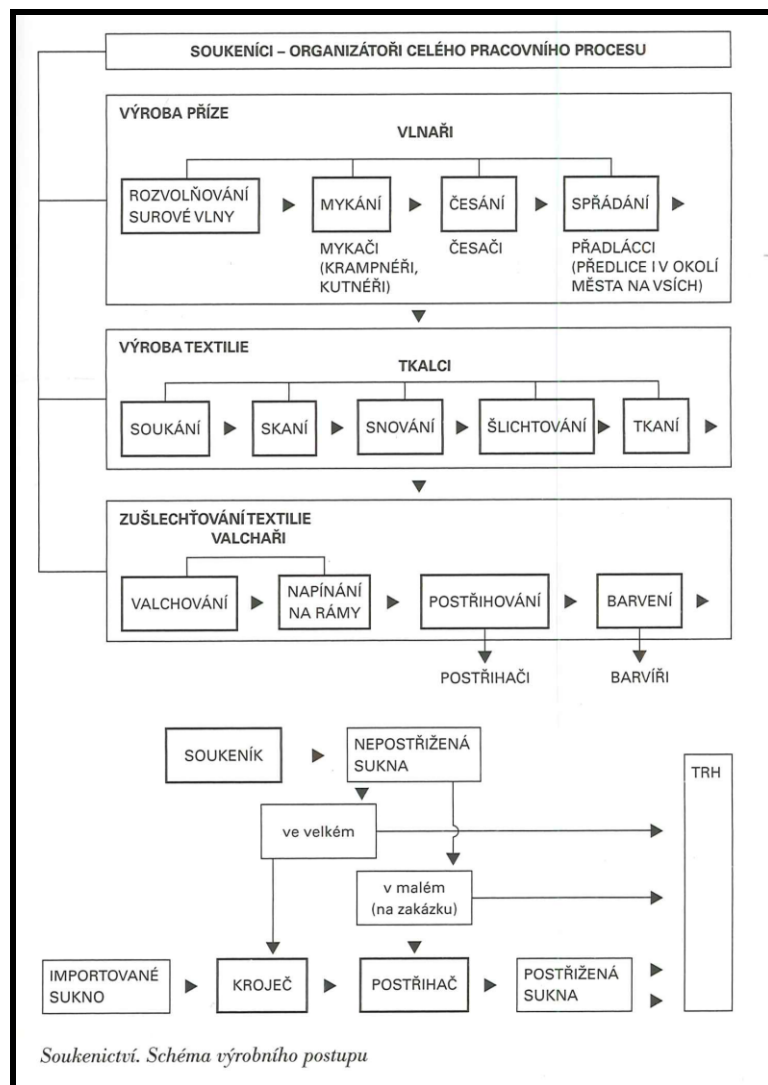
Ani valchováním a postřihováním nebyla výroba sukna zcela u konce. Takové sukno mělo totiž šedivou barvu, pokud tedy už nebylo v průběhu výroby barveno. Tato šedina byla sice nejžádanějším sukmem u nás, ale někteří zákazníci mohli chtít sukno buď bílé, anebo barevné. Pokud mělo mít sukno jinou než šedou a bílou barvu, vstupují v této fázi do výrobního procesu opět barvíři. Barvení se totiž muselo opakovat vařením sukna v roztoku s barvou. Pokud však mělo být sukno bílé, ujímají se ho řemeslníci **bělič**, kteří šedou tkaninu rozložili na trávu, kde ji opakovaně kropili vodou. Díky ní a slunečnímu záření došlo k žádanému vybělení. Tento proces byl sice účinný, ale zároveň zdoluhavý. Trval několik týdnů. S rozvojem řemesel přišel také pokrok v bělení tkanin. Vznikala bělidla, kde se sukno loužilo pomocí popela. Poté bylo sušeno na slunci a znovu prošlo louhováním, tentokrát v roztoku drasla a vody. Všechna loužení bylo třeba opakovat. Poté bylo sukno práno a sušeno (Janotka - Linhart 1984, 64 - 65, 82).

Stč. substantivum *bělič* vzniklo patrně odvozením od slovesa *bílit*, to od adjektiva *bílý*, přidáním přípony *-č* (Rejzek 2001, 79). O etymologickém vývoji adjektiva *bílý* byla řeč již v kapitole 2. 1. 2.

Na konci výroby bylo sukno, a stejně tak plátno, ještě uhlazováno pomocí stroje, kterému se říkalo mandl. Takto tkaninu lisovali **mandlíři**, kteří však také mohli zastat práci běličů a barvířů (Winter 1909, 617; SŠJČ/sv. III 1989, 21). Jejich název je odvozen od slova *mandl* plus přípona *-íř*. Substantivum *mandl*, stč. *mandl* i *mangl*, je z něm. *Mangel* tv., které pochází ze střlat. *manga*, *mangana* ‚(vrhací) stroj‘ z ř. *márganon* ‚válec v kladkostroji, svorník‘ (Rejzek 2001, 361). *Mandlíř* je buď slovem staré češtiny, anebo češtiny střední doby.

František Graus ve svém příspěvku Soukenictví v době předhusitské spočítal, že se jednoho výrobního procesu sukna v Brně účastnilo celkem osm specializovaných řemeslníků. Sám upozorňuje na fakt, že v Brně byla v tomto řemesle dělba práce vyspělá a že ne všude a ne vždy se sešel nad sukmem takový počet specialistů (Graus 1946, 170).

Proces výroby sukna může na první pohled působit zmateně, proto je zde připojeno schéma výrobního postupu, které vytvořil František Hoffmann do své knihy *Středověké město v Čechách a na Moravě*.

Ve výše přiloženém grafu čteme také ještě jiné názvy řemeslníků, kteří se podíleli na výrobě sukna. Je možné a dokonce i pravděpodobné, že se ve středověku uživilo více specialistů, než jsme uvedli v této práci. Nám však pro ilustraci počet uvedených postačuje. Vlastně kromě jednoho, jehož význam zanedbatelný nebyl.

Jakmile bylo sukno vyrobeno, tak muselo být ještě prodáno a o to se staral řemeslník, který se jmenoval **sukenkraječ** nebo také **kraječ sukna**. Sukenkraječ je v literatuře zmiňován nejčastěji jako obchodník se sukнем, nebo i maloobchodník, který od soukeníků skupoval větší množství sukna, jež pak rozprodával na trzích (Janáček 1956, 548; Winter 1909, 605). Můžeme se však také setkat s výkladem, který říká, že kraječ sukna byl krejčí, anebo

řemeslník, který sukno krájel⁵⁹ (Pecelt 1983, 22). Nakonec od činnosti *krájeti*⁶⁰ vzniklo stč. jméno tohoto řemeslníka, které buď zůstalo v podobě oddělené, tedy *kraječ sukna*, nebo existovalo také jako kompozitum *sukenkraječ*, v obou případech se sufixem *-č*.

Lze se domnívat, že správný výklad sukenkrajecovy činnosti je ten, že to byl obchodník (nelze jej nejspíše nazývat řemeslníkem, ale i přesto je do této práce zařazen), který krájel sukno a který jej následně prodával. Neprodával pouze sukno domácí výroby, ale je známo, že obchodoval také s luxusnějším sukrem, které bylo do českých zemí dováženo. Díky tomu se nejspíše mohl dostat do konfliktu s kramářem, který prodával také cizí tkaniny, sukno, plátno i kožešiny a různé věci, které lze nazvat luxusním exotickým zbožím, např. vzácné dřevo, oleje, jižní ovoce (Winter 1906, 71, 95; Nodl, - Šmahel 2002, 369). Vzhledem k tomu, že byl kramář stejně jako kupec obchodníkem, není do této práce více začleněn.

Na úplný závěr je třeba zmínit ještě jedno řemeslo, které stojí stranou všech ostatních. Nejedná se totiž o řemeslo, které vzniklo jako součást dělby práce při výrobě sukna. Je to specializace a v podstatě odnož soukenického řemesla. I tento **huňář** nebo také **huňkář** pracoval s vlnou, ale s vlnou nejhorší kvality, ze které na stavech vytvářel houně, nejhrubší vlněnou tkaninu. Její hrubost byla způsobena nedostatkem valchování a absencí postřihování. Používala se jako pokrývka pro koně, na lože, na nohy i k šití hrubších oděvů (Winter 1909, 613; Jungmann/sv. II 1990, 781; Otto/sv. XI 1897, 698). Substantivum *huňář* nebo *huňkář* vzniklo tradičně od materiálu, s nímž řemeslník pracoval, tedy od *houně* pomocí sufixu *-ář*. Slovo *houně* mělo v psl. podobu **gun'a* a „jeho ekvivalenty v řadě evr. jazyků ukazují na starobylé kulturní slovo neznámého původu“ (Rejzek 2001, 211).

Na Valašsku a v těšínských Beskydech se objevuje dial. podoba *huňa* (*huňka*⁶¹, *guňa*). Tak se totiž říkalo kabátu pastevců, který byl z hrubého sukna a kterým se během práce pastevců zakrývali. Protože jeho výroba nebyla obtížná, tak si jej mnozí venkované dokázali zhotovit sami (Brouček - Jeřábek 2007, 292).

V případě názvu řemesla *huňář* se patrně jedná o název ze staré češtiny, nebo češtiny střední doby.

Soukenictví ve starém slova smyslu zaniklo. S jeho názvem se však i dnes můžeme setkat, a proto je třeba si objasnit, jak vznikl. Substantivum *soukeník* je mladší podobou stč. *súkenník*. O tvaru *soukeník* (či *soukenník*) je možné najít zmínku v materiálech až z 18.

⁵⁹ *Krojiti oděv* se ve staré češtině užívalo ve významu stříhat oděv, tedy i tkaniny, jak píše Machek ve svém etymologickém slovníku, stejně jako je psáno ve *Slovníku spisovného jazyka českého* (Machek 1968, 294; SSJČ/sv. II 1989, 446).

⁶⁰ Etymologie slova *krájeti* viz kapitola 2. 1. 4.

⁶¹ Na Těšínsku se říkalo *už mu huňka tlí* ve smyslu ‚je s ním zle‘ (Zaorálek 1996, 102).

století.⁶² Jedná se tedy pravděpodobně o substantivum z velmi pozdního období češtiny střední doby. Stč. substantivum *súkenník* bylo odvozeno za pomoci přípony *-ník* od substantiva *sukno* v psl. **sukno*, které je odvozeno od slovesného základu v psl. **sukati*. Proto byl nejspíš původní význam slova *sukno* ‚tkanina ze soukané vlny‘ (Rejzek 2001, 614).

Slovo *soukeník* nalezneme v přirovnáních sesbíraných Jaroslavem Zaorálkem. *Je namáčaný jak súkeník* ve významu ‚silně opilý‘ a druhé přirovnání tentokrát užívané převážně na Moravě *pije jak soukeník*, ve stejném významu jako předchozí (Zaorálek 1996, 529). Nejspíše to má souvislost s tím, že se sukno během výroby neustále máčelo a pralo.

2. 2. 2. PLÁTENÍK A PLÁTENKRAJEČ

Plátno bylo bezesporu nejlevnější tkaninou, a proto bylo i nejdostupnější nejnižším vrstvám společnosti. O jeho výrobu se starali **pláteníci**⁶³. Pod tímto stč. názvem, který byl odvozen od substantiva *plátno* (sufix *-ník*), se vlastně skrývají **tkalci plátna**, což je druhé stč. pojmenování pro toto řemeslo, s nímž se v pramenech a literatuře můžeme setkat. Nebudeme se na tomto místě zastavovat u etymologického původu slova *tkadlec*, které bylo vysvětleno v předchozí kapitole, ale měli bychom odtajnit původ substantiva *plátno*, které bude v následujících odstavcích často skloňováno. Rejzek jej uvádí jako slovo všeslovanské, které mělo v psl. podobu **poltъno* a bylo odvozeno od ie. kořene **pel-*, jehož význam byl ‚obléci, pokrýt; kůže, oblek‘ (Rejzek 2001, 473).

Ještě ve 14. století nebylo plátenictví příliš početným řemeslem. Jeho rozvoj začíná až ve století následujícím. V 16. století se plátno stalo významným českým artiklem, který se vyvážel do ciziny, dokonce přes Nizozemí i za moře. Díky přírodním podmínkám se lnu a tedy i plátenictví dařilo nejvíce v severních a severovýchodních Čechách. Rozšířená byla domácí výroba, která byla zpočátku spojená pouze s venkovem. Mnozí tkalci se pak přesouvali z venkova do měst, neboť se po plátnech zvyšovala poptávka. Někteří tkalci si přizvi předli sami, jiní ji i nadále odkupovali na trzích od přadlen z venkova (Janotka - Linhart 1984, 71; Winter 1906, 76; Janáček 1963, 46; Čornej 1995, 239).

⁶² URL: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php> [cit. 2014-6-18]

⁶³ Zikmund Winter se domnívá, že pláteníci byli a jsou mylně zaměňováni za tkalce plátna. On sám předpokládá, že pláteníci krájeli plátno (Winter 1909, 615). Nikde jinde jsme však nenašli zmínku, která by tuto informaci potvrdila. Proto i nadále pracujeme s tím, že se jedná v obou případech o tkalce plátna.

Z plátna se vyráběl nejen oděv, a to i ten spodní, ale také ubrusy, kapesníky, ložní povlaky, punčochy, pytle, plachty na vozy, dokonce i kupecké zásilky byly balené v plátnu. Navíc i v různých odvětvích řemesel bylo plátna zapotřebí. Ještě za dob směnného obchodu v českých zemích raného středověku sloužily plátěné šátečky jako platidlo (Pecelt 1983, 25; Janotka - Linhart 1984, 65)

Plátno bylo vyráběno⁶⁴ ze lnu ale také z konopí, které však bylo hrubší. Příprava vlákna a samotné předení bylo v mnoha případech svěřováno ženám. Ve větších městech se na výrobě podílelo stejně jako v soukenictví více řemeslníků. Od pláteníků přebírali plátno k bělení běličí, k barvení barvíři a k mandlování mandlíři (Janotka - Linhart 1984, 65, 71).

Ve stručnosti vypadal proces výroby plátna následovně: tkalci nejdříve namočili len do potoka či rybníka. Tam jej nechali několik dní. Pak se len musel usušit, buď na slunci, nebo v peci. Tím byl očištěn. Pak se pomocí vochlí oddělovala krátká vlákna od dlouhých. Dále se len, nebo jiný materiál, s nímž tkalci pracovali, předl na vřeteně a později na kolovratu. Příze se pak tkala na stavu stejně jako sukno. Utkané plátno se buď barvilo, anebo bělilo. Bělení probíhalo stejně jako u sukna. Na trávu se rozložilo plátno, které se kropilo teplou vodou. Později byl objeven jiný způsob, a to využití chloridu vápenatého, v němž se plátno vícekrát loužilo po dobu několika hodin (Pecelt 1983, 86 - 87).

Bílé plátno bylo natolik známý pojem, že se ujalo přirovnání *bledá jako plátno*, tedy ‚silně bledá‘ (Zaorálek 1996, 510).

Po bělení či barvení se tato tkanina ještě škrobila a mandlovala. O odbyt výrobků pláteníků se pak starali obchodníci **plátenkrajecí (krajecí plátna)** (Čornej 1995, 239). V prvním případě je název *plátenkrajec* kompozitem substantiva *krajec*, odvozeného od slovesa *krájeti*, a substantiva *plátno*. Zde je využit stejný princip jako v předchozích kapitolách u názvů řemesel *sukenkrajec* a *kožebarvíř*. U synonyma *krajec plátna* se jedná o sousloví stejně jako v případě názvů *krajec sukna* a *barvíř sukna*.

2. 2. 3. BARCHANÍK, MEZULÁNÍK A HEDVÁBNÍK

Středověký člověk znal více tkanin, než jsme dosud uvedli. Dlouhou dobu nedokázali tkalci vyrobit pravou bavlněnou tkaninu⁶⁵. V tomto meziobdobí vzniká barchan⁶⁶ (ojediněle

⁶⁴ Výrobu plátna znali už staří Egypťané (Otto/sv. XIX 1902, 858 - 859).

⁶⁵ Domovinou pěstování a tkaní bavlny je Indie (Příhodová 2004, 6).

parchan), nebo také barchet, polobavlněná tkanina. Tato tkanina, vyráběná vplétáním bavlny do lněné osnovy, byla dílem nepříliš početných **barchaníků** (též **barchanník**) jinak také **parchaníků**, což jsou názvy stč. Setkat se můžeme i s mladší podobou téhož řemesla s názvem **barchentník**, které patrně pochází až z češtiny střední doby⁶⁷ (Pecelt 1983, 22). Všechna tato slova byla vytvořena stejným principem, záleželo pouze na tom, jaký z názvů téže tkaniny se stal jejich předlohou. Připojeným sufixem je pak ve všech případech přípona *-ník*.

Později, nejspíše v době střední češtiny, se pro toto řemeslo ujal název **cíchař**, a to proto, že se barchanu užívalo k výrobě cích. Substantivum *cícha* ‚povlak na peřinu‘ je ze střhn. *ziech(e)* a to ze střlat. *theca* ‚pokrývka‘ z ř. *thēkē* ‚schránka, skříňka‘ (Rejzek 2001, 105).

Ujalo se rčení *šít na někoho cíchu* ‚chystat se někoho ošálit, obalamutit, podvést, napálit apod.‘ (Zaorálek 1996, 28) Dnes už málo známá jsou rčení *narvanej jako cícha* ‚naučený, nastudovaný‘, *najedený*, *napitý jako cícha* ‚silně najedený ap.‘ a *dukátů*, *jako když se s nimi cícha roztrhne* ‚velmi mnoho‘ (Zaorálek 1996, 431).

Protože také jiní tkalci mohli tkát z barchanu, toto řemeslo časem splynulo s jinými textilními řemesly, anebo zaniklo vlivem konkurence. Barchaníci jsou doloženi od 14. století, kdy se jejich výrobku užívalo k šití teplých oděvů, prádla, podšívek, lůžkovin aj. (Winter 1909, 619; Janotka - Linhart 1984, 72; Graus 1946, 165; Otto/sv. III 1890, 321- 322)

Možná známější než barchan je druh pevné látky ze lnu a konopí, později s vysokým podílem bavlny. Této látce se říká mezulán. Její tvůrci se nazývali **mezuláníci**. Objevují se poměrně pozdě, až v době raně novověké, někdy na přelomu 16. a 17. století, tedy i jejich název pochází z češtiny střední doby (Winter 1909, 619). Substantivum *mezulán* je odvozeno z něm. *Mesulan* a to z it. *mezzolana* ‚polovlna‘. Slova *mezulán* se používalo a stále ještě používá také ve smyslu ‚hlupák‘⁶⁸ (Rejzek 2001, 377).

I mezuláníci nakonec splynuli s tkalci. Tkalcovské řemeslo se ve své činnosti neustále vyvíjelo a bylo příliš silnou konkurencí ostatním specializacím. Proto také dnes už známe jen název řemesla tkalcovského (Janotka - Linhart 1984, 72).

Z cizích krajů k nám byly dováženy mnohé látky, které co do kvality, materiálu a barevnosti překonaly tkaniny domácího původu. To však výrazně odlišovalo jejich cenu

⁶⁶ Substantiva *barchan* a *parchan* jsou stč. podobou slova *barchet*, které bylo přejato z nhn. *Barche(n)t*. Stč. tvary byly odvozeny z pozdně střhn. *barchan(t)* přes střlat. *barrac(h)anus* (případně střf. *barragan*) a dále asi prostřednictvím španělštiny z ar. *barrakān* ‚látka z velbloudí srsti‘ (Rejzek 2001, 70).

⁶⁷ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

⁶⁸ URL: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php> [cit. 2014-6-18]

(Němec 1986, 123). Prostí lidé si nemohli dovolit šaty z atlasu, aksamitu nebo brokátu, nemohli si nechat ušít oděv purpurový nebo nachový, z barev, které se staly odznakem příslušnosti k církvi a šlechtě. Pouze ten, kdo byl majetný, si mohl dopřávat podobného luxusu. Takové zákazníky měli patrně také čeští **hedvábníci**. Šlo navíc o řemeslo, které nebylo často k vidění (Winter 1909, 620).

Hedvábník získával nitě surového hedvábí, pocházejícího z housenek bource morušového, a z nich pak tkal hedvábnou tkaninu. Znalost získávání hedvábí byla ve staré Číně přísně střežena, ale i přes tvrdé tresty toto tajemství ještě v době před naším letopočtem proniklo do světa. Za dob středověku byla významným výrobcem hedvábí Itálie (Benátky, Janov, Florencie) (Otto/sv. X 1896, 1019).

Substantivum *hedvábník* bylo odvozeno od slova *hedvábí*, jehož název dle Rejzka pochází ze sthn. *gota-webbi*, což doslova znamená ‚boží tkanina‘ (Rejzek 2001, 197).

2. 2. 4. KRAJKÁŘ, ŠLOJÍRNICE A ROUŠNICE

K řemeslníkům, kteří vyráběli textilie, se běžně řadí také **krajkáři**, kteří zhotovovali krajky. Na našem území bylo krajkářství na vyspělé úrovni již v 10. století, ale zlatý věk nastal až v 15. - 17. století, tedy poměrně pozdě, a je spojován s dvorským prostředím. Největší odbyt byl totiž zajištěn šlechtou a pravidelným zákazníkem byla také církev. Vzhledem k tomu, že výroba krajky vyžadovala vysokou zručnost, nebyla levnou záležitostí. Mnohé ženy ze vznešených kruhů se samy věnovaly šití či paličkování kraje, ale v jejich případě to byla pouze záliba.

Krajkáři vyráběli krajky z různých nití, z lněných, z konopných, z hedvábných, také z kopřiv, vlny, bavlny, ale existovaly také krajky zdobené nitěmi zlatými a stříbrnými, perlami a korálky. Krajkami se zdobily ubrusy⁶⁹, ložní prádlo a různé oděvy (Pecelt 1983, 92; Winter 1909, 620; Příhodová 2004, 9; Otto/sv. XV 1900, 25).

Pokud se o někom řeklo *plete krajky*, nemuselo to vždy znamenat, že je krajkář. Jaroslav Zaorálek tato slova uvádí mezi lidovými rčeními ve významu ‚potácí se v opilosti‘ (Zaorálek 1996, 154).

⁶⁹ Ze 17. století máme doloženy dokonce specialisty, kteří se zabývali zhotovováním ubrusů. Název **ubrusářů** vznikl od substantiva *ubrus* přičleněním sufixu *-ář* (Winter 1909, 617). Substantivum *ubrus*, též ve stč., je z psl. **ubruъ* ‚utěrka, to, čím (se) otíráme, drhneme‘ (Rejzek 2001, 688).

Název krajkářského řemesla je opět odvozen od hotového tovaru, kterým v tomto případě byla *krajka*, a připojen byl velmi častý sufix *-ář*. Dle Rejzka i Machka je substantivum *krajka* odvozeno od slova *kraj* a její původní význam byl ‚ozdoba okraje šatů‘ (Machek 1968, 288; Rejzek 2001, 309).

Dalšími řemesly, která však zasahovala do odvětví oděvního, byla řemesla **šlojířnic** a **roušnic**. Už názvy obou řemesel napovídají, že se jedná výhradně o ženské řemeslo, nejspíše proto, že se ve městě neprosadilo, tak bylo vyráběno podomácku. Bylo speciálním odvětvím českého plátenictví. Šlojířnice a roušnice vyráběly na drobném stavu ženské závoje, jimž se říkalo roušky⁷⁰ a šlojíře, a také jiné módní zboží, kterým se ovíjely hlavy, kryla šíje nebo i výstřih. Vše bylo z jemného plátna, které mohlo být vyšíváno. Pravděpodobně se jedná o dvě specializace, ale rozdíl, pokud nějaké byly, jsou dnes už stěží postřehnutelné. České šlojíře a roušky byly poměrně uznávané i v zahraničí, kam se vyvážely (Benda 1999, 159; Nodl, - Šmahel 2002, 382; Winter 1909, 619).

Název *šlojířnice*, pravděpodobně slovo stč., je odvozeno od substantiva *šlojíř* pomocí sufixu *-nice*. Substantivum *šlojíř* ‚závoj‘ je ze střhn. *sloier* tv. (Machek 1968, 616 - 617)

Stejný sufix jako u předchozího názvu řemesla byl použit také v druhém případě. Stč. substantivum *roušnice* je odvozeno od slova *rouška*, které je zdrobnělinou stč. *richo* ‚roucho‘. Psl. **rucho* není zcela jasné, snad ‚(nepřítelům) servaný či vyrvaný oděv‘. Může vycházet ze stejného kořene jako *rušit*, *rouno*, *rvát* (Rejzek 2001, 546).

Jaroslav Zaorálek se zmiňuje o rčení *pozvednout roušku s něčeho* ve smyslu ‚to něco odhalit‘ (Zaorálek 1996, 301) a o dalším, které se užívalo v případě, když někdo o někom chtěl říct, že ‚je to veliký zloděj‘, mohl použít rčení *vzal by i roušky matce boží* (Zaorálek 1996, 187).

2. 2. 5. PROVAZNÍK A JEHO SPECIALIZACE

Posledním řemeslem textilního odvětví je **provazník**, jehož specializacemi byli **popružníci**, **sít'aři** (stč. **sietečníci**), **tenetáři** a vyčleňují se též **nitníci** (**nit'aři**) a **dratevníci**. Tito všichni pracovali s rostlinnými a živočišnými materiály, proto je jejich místo mezi textilními řemesly. Žádná z těchto specializací se nevyskytovala příliš často. Naproti tomu

⁷⁰ Rouška byla nejstarší pokrývkou ženské hlavy a také nejjednodušší. Závoji si ženy ve středověku zahalovaly hlavu i s vlasy a v jisté době byla také móda uvazovat si je pod bradu. Roušky a šlojíře byly někdy vyrobeny dokonce z průsvitné lněné tkaniny (Benda 1999, 216; Němec 1986, 122).

provazník, jehož výrobní sortiment byl poměrně široký, byl velmi důležitým řemeslem, které se v českých pramenech objevuje už od 11. století (Pecelt 1983, 85; Nodl, - Šmahel 2002, 369; Winter 1909, 634 - 635).

Provazník vyráběl kromě provazů také lana, popruhy, šňůrky a sítě především z konopí, ale také ze lnu, lýka, z bavlny, zvířecí srsti (hlavně žíně) a jiných materiálů. Např. provazy musely být především pevné a odolné vůči přírodním živlům, o což se provazník zasadil nejen samotnou výrobou lana, ale také výběrem materiálu. Potom se pustil do čištění a vochlování vláken. Z nich pak spřádal nitě pomocí provaznického kola. Z nití byl pleten provaz, který ještě musel být uhlazen např. třením či leštěním (Pecelt 1983, s. 80 - 81).

Stč. substantivum *provazník* je odvozeno od slova *provaz*, psl. **povorъzъ* a to od slovesa **poverzti* ‚vázat‘ (Rejzek 2001, 508).

Stč. názvy provaznických specializací vznikly všechny stejným způsobem, byly odvozeny od názvů nejfrekventovanějších výtvorů - *popruh*, *sít'*, *teneto*, *nit'* a *dratev*. Sufixy jsou pak buď *-ník*, nebo *-ář* či *-ař*.

Substantivum *popruh* vzniklo od slova *pruh* připojením prefixu *po-*, přičemž slovo *pruh* mělo v psl. podobu **prōgъ*, **prōga* odvozené od slovesa **pręgti*. Původní význam byl ‚popruh, řemen (na zapřahání)‘ (Rejzek 2001, 510).

Další název řemeslníka, *sítaře*, stč. *sietečníka*, je spojován se substantivem *sít'*, stč. *siet*, psl. **sětъ* z ie. **soi-t-* od **sei-* ‚vázat‘ (Rejzek 2001, 573).

Teneto či *tenato* byl stč. název pro určitý druh sítí, které se užívaly k chytání zvěře. Od něho je odvozen stč. název pro *tenetáře*. Psl. **teneto* je z ie. **ten-* ‚natahovat, napínat‘ (Rejzek 2001, 655 - 656). Dnes se v jednotném čísle slovo *teneto*, *tenato* neužívá, současná čeština zná plurál *tenata* ‚osidla‘ (Machek 1968, 640).

Substantivum *nitník* i *nitář* je odvozeno od všesl. slova *nit*. ‚Psl. **nitъ* stojí nejbliže lit. *nýtis* ‚hřeben tkalcovského stavu‘, východiskem je ie. **nīti-* ‚co je spředeno‘ od **(s)nei-* ‚příst, šít‘‘‘ (Rejzek 2001, 412).

Posledním řemeslníkem této kapitoly a též posledním stč. substantivem je *dratevník*, jenž je odvozen od slova *dratev*, stč. též *dratva*, což bylo pojmenování pro vícepramennou nit. Název je přejímkou ze střhn. *drāt* tv. V češtině se pak toto substantivum přiklonilo k v-kmenům (Newerkla 2004, 168; Machek 1968, 126).

2. 3. ŘEMESLA ODĚVNÍ

Oděv je jedním z nejstarších výtvorů člověka. Vznikl proto, že se zranitelné lidské tělo potřebovalo chránit před nepříznivými vlivy počasí, před zimou, silným sluncem a deštěm. S tím, jak se měnila lidská morálka, se objevila také potřeba zabránit nahotě. V průběhu dějin lidské existence tak můžeme sledovat, jak se více či méně zahalovaly a odhalovaly různé části těla. Později, kdy můžeme hovořit o módě, se v odívání odráží samotné smýšlení člověka a společnosti. Móda se měnila a stále mění velmi rychle a spolu s ní vznikaly také různé řemeslné specializace (Němec 1986, 106).

V době pravěké však ještě žádná řemesla neexistovala, a přesto lidé nechodili nahí. Halili se do kůží a kožešin. Pak také objevili způsob, jak zhotovovat různé látky. První textilní surovinou, kterou se člověk naučil používat ke zhotovení oděvů, byla nejspíše vlna. Ovce byla zvířata domestikovaná, proto se využití vlny nabízelo jakožto možnost nejnadanější. Len byl pak další surovinou, kulturní rostlinou, která byla vhodná pro výrobu oblečení. Nejstarší zprávy o jeho využití máme z Egypta, už ve 4. tisíciletí před naším letopočtem. Později se objevily některé přednosti konopí, které taktéž sloužilo k odívání (Příhodová 2004, 6).

Téměř to stejné bylo již řečeno na předchozích stranách tohoto textu. Nemluvili jsme však o způsobu oblékání a k čemu výše zmíněné suroviny přesně sloužily. Nejprimitivnějším způsobem odívání látek a kožešin bylo jejich spínání a zavazování kolem lidského těla. Popřípadě se v nich vykrajovaly otvory pro hlavu (Příhodová 2004, 7).

Slované žijící na našem území vytvářeli oděvy, které byly patrně velice podobné oděvům, které nosili okolní Slované. Dokazují to názvy oblečení, které jsou u jednotlivých slovanských národů příbuzné, např. slovo *sukně*, *nohavice*, *postoly* (Otto/sv. VI 1893, 444).

V pravěku se ještě šití věnovaly ženy, naopak ve středověku se řemeslná výroba soustředila v rukou mužů. Ryze ženská řemesla byla výjimkou (např. vrkočnice), někdy se ani nejednalo o řemeslo v pravém slova smyslu, jako spíše o pomocnou sílu (např. švadleny). Najdou se i takové případy, kdy mužskou řemeslnou prací vykonávala žena, ale často to bylo způsobeno tím, že ovdověla a svého živobytí se nemohla a ani nechtěla vzdát. Je zřejmé, že takové případy nebyly v řemesle kovářském, zednickém, truhlářském, ani v jiném fyzicky náročném výrobním procesu, ale našli bychom výjimky mezi řemesly potravinářskými i textilními, kde navíc mnohdy vypomáhaly ženy svým manželům (Příhodová 2004, 6).

Řemesla, která se starala o oděv a o obutí lidí, byla početná už od nejstarších dob. Podobně, jak tomu bylo u výroby kožedělné, tak i u zhotovování oděvů byla nejdříve výroba

spojená pouze s potřebou obléci sám sebe a svou rodinu. Teprve, když došlo ke vzniku společnosti a obchodu, se můžeme také bavit o vzniku řemeslníků, kteří se specializovali na zpracovávání látek. Ve 13. století došlo k rozvoji v kultuře odívání. Můžeme sledovat snahy jednotlivých vrstev středověké společnosti o vzájemné odlišení. Tak se oblečení šlechty výrazně lišilo od oblečení prostého lidu. Také církevní hodnostáři měli svá specifika a bylo na první pohled k rozeznání, který ze dvou je venkovský farář a který pražský biskup. Také mnozí měšťané ať už prosperující řemeslníci, nebo bohatí obchodníci, byli ochotní utratit za honosné oděvy a obuv nehorázné peníze, jen aby se vyrovnali vrstvě urozených. Touto dobou se u lidí též objevuje potřeba odlišit šat dle různých příležitostí. Mít šaty všední, sváteční, smuteční a na jiné události. Což se samozřejmě netýkalo všech společenských vrstev. Ty nejchudší si na takové příležitosti, jako byla např. nedělní mše, musely své kusy oděvů ozdobit a vylepšit samy. Navíc většina žen tehdejší doby uměla šít a vyšívat (Příhodová 2004, 8; Kybalová 2001, 76; Petráň 1983, 31).

Diferenciace v odívání se tedy časem začala více projevovat. Neprojevovala se však pouze v rozdílech mezi vrstvami společnosti, ale také v oděvech mezi muži a ženami. A časem také docházelo k výrazným rozdílům v oblékání kléru a světských osob (Kybalová 2001, 42).

Na dalších řádcích se nebudeme zaměřovat na jednotlivé vrstvy společnosti a jejich možnosti v odívání. Budeme hovořit o určitých typech oděvů, které však musel někdo ušít, někdo jiný opravit, další řemeslník ozdobit a nakonec také prodat. I nadále se budeme pohybovat v městském prostředí, kde byla ve středověku koncentrace řemeslné výroby zřetelně nejvyšší a kde také mohly vznikat oděvní specializace.

2. 3. 1. KREJČÍ A ŠVADLENA

Oděvní specializace, stejně jako v ostatních řemeslných odvětvích, vznikaly, vzájemně se pohlcovaly a zanikaly. Proto mnohé názvy těchto řemesel dnes již ani nemůžeme znát. Neplatí to pro všechna řemesla. Ještě dnes můžeme na internetu nelézt nabídku kloboučnictví, nebo i krejčovství ad., přestože sortiment výrobků, které nabízejí, je poněkud odlišný od těch, které vyráběla v době středověké, tedy za dob své největší slávy.

Mohli bychom říct, že řemeslo **krejčího**⁷¹ bylo hlavním oděvním řemeslem, z něhož se ostatní specializace odštěpily kvůli neustále se zvyšujícím nárokům na krejčovskou práci v pozdní románské kultuře. Počet krejčích byl vysoký, proto mezi nimi byla velká konkurence a snad i proto nejsou považováni za bohaté řemeslo. Krejčí dokázali ušít různé druhy oděvů z různých tkanin, pro muže i pro ženy. Kromě městských krejčích existovali také tzv. pokoutní krejčí, které si pro svou osobní potřebu najímali majetnější páni, a našli bychom také dvorské krejčí, kterým se dostalo takových poct, že šili pro osoby na dvoře českého panovníka. Tomu odpovídalo i jejich postavení a příjmy (Otto/sv. VI 1893, 444; Benda 1999, 73, 76; Winter 1909, 621, 623; Janotka - Linhart 1984, 90).

Styky s cizími kupci a zeměmi přinesly do Čech mnohé nové „trendy“ v oblékání, nové látky i střihy, kterým se museli krejčí podřizovat. Vlivy cizí módy se dotkly jako první vyšší společnosti. Prostí lidé neopouštěli své domovy, a pokud přece, bylo to jen proto, aby se vydali na trhy do nejbližšího města. Svou nemalou roli v pomalém pronikání novot do lidových kruhů hrála tradice. Prostí lidé udržovali tradice, které se tak předávaly z generace na generaci.

Ve středověku se všeobecně novým věcem nedůvěřovalo. Snad proto byl dlouhá staletí oblíbeným oděvem rubáš⁷², který nosili jak muži, tak i ženy. V minulosti to nebyl pouze šat zemřelých, ale mohl sloužit také jako oděv do lázní, noční oděv, oděv pro křest a předpokládá se, že byl též prostou hrubou košilí, někdy nazývanou též sukně, kterou nosili lidé z chudších vrstev bez rozdílu pohlaví. Sahala u mužů nad kolena, u žen zahalovala celé nohy a kolem pasu byla přepásaná. Později, když se prohlubovaly rozdíly mezi vrstvami společnosti, se majetnější jedinci začali oblékat do jiných, jemnějších tkanin a plátěná košile se tak stala jedním ze symbolů nižších společenských vrstev (Kybalová 2001, 45, 108; Němec 1986, 107; Otto/sv. VI 1893, 444).

Rubáš je jen jedním z výrobků krejčího, který byl součástí jeho repertoáru po celý středověk. Mohl šít samozřejmě také nohavice, kabáty a další typy oděvů. O většinu z nich se ve větších městech dělil s oděvními specialisty, o nichž bude řeč níže.

Je zajímavé, že heslo *krejčí* není vůbec uvedeno v *Ottově slovníku naučném* stejně jako mnoho z jeho specializací. Zmínku o krejčím však najdeme v etymologických slovnících a díky tomu můžeme objasnit etymologický původ tohoto substantiva, jež vybočuje ze stereotypní řady názvů řemesel, která byla předložena v předchozích kapitolách. Na vině je

⁷¹ Cech krejčích „vznikl v Praze ze staršího bratrstva v roce 1318, patřil k nejstarším domácím cechovním organizacím. Mnozí pražští krejčí zbohatli a podíleli se na městské správě“ (Benda 1999, 155).

⁷² *Rubáš* se říkalo košili sešité z ukrojeného kusu plátna. Tento název vznikl z psl. **rubъ*, znamenající ‚(uříznutý) kus látky‘ (Rejzek 2001, 548).

sufix *-čí*, který je jedním ze sufixů jmen činitelských. My jsme se s ním totiž dosud u názvů řemesel nesetkali. Machek i Rejzek se shodují v tom, že je substantivum *krejčí*, stč. *krajčí*, odvozeno od *krájeti* ‚stříhat, krájet‘, neboť se původně jednalo o obchodníky se sukнем, kteří jej stříhali a pak i šili, ony *sukenkraječe*, o nichž jsme se v tomto textu už zmiňovali. Nakonec správné nakrájení ‚nastříhání‘ látky bylo považováno za větší umění než samotné šití (Machek 1968, 291 - 292; Rejzek 2001, 311).

Machek ještě vysvětluje, proč název tohoto řemesla nezůstal v podobě *krejčír*, stč. *krajčieř*. Domnívá se, že substantivum *krejčí* vzniklo původně jako adjektivum ze spojení slov *krejčí mistr* a teprve poté bylo substantivizováno (Machek 1968, 291 - 292).

Stejně tak, jako jsme si rozdělili činnost ševců mezi noviníky a vetešníky, i mezi krejčími se tyto specializace objevují. Noviník šil nové šaty, vetešník opravoval staré. Ale je zde jeden nový pojem, **tandlér** (též **tandlíř**), který byl v podstatě synonymem vetešníka. I tandlér opravoval staré oděvy, ale měl být navíc ještě obchodníkem s nošeným zbožím, se šaty i obuví. Toto stč. slovo je slovem archaickým, vzniklo z něm. *Tandler*, jež mělo stejný význam, a to od *Tand* ‚cetka, tretka‘⁷³ (Newerkla 2004, 234; Machek 1968, 635).

Čemu se zrovna krejčí nechtěl věnovat, co pro něho nebyla lákavá zakázka, nebo na ni neměl dostatek času, to přenechával námezdní síle, **švadlenám** (stč. **švadlí**). Typickým příkladem je prádlo. Švadleny šily také košile, zástěry aj. Nevytvářely narozdíl od řemeslníků cechy. Většinou svou práci vykonávaly doma, anebo v domech zákazníků, popřípadě mohly mít ještě své vlastní krámy (Janotka - Linhart 1984, 90; Winter 1909, 626).

Pokud bychom pátrali po původu názvu *švadlena* a *švadlí*, našli bychom podobnost s pomocnými řemesly a živnostmi *prádlena/prádlí* a *prádlena/prádlí*. Stejně jako u těchto dvou, také v případě substantiva *švadlena* vzniklo nejdříve staročeské substantivum *švadlí*, jehož tvar **švadlbi* byl vytvořen z psl. základu **šbv-*, který alternuje se slovesem **šiti* (‚šít‘). Od slova *švadlí* pak bylo vytvořeno synonymum *švadlena*. První případ je dnes archaismem, druhý název se stále v současné češtině užívá (Rejzek 2001, 646; Machek 1968, 610).

⁷³ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

2. 3. 2. KREJČOVSKÉ SPECIALIZACE

Winter uvádí ještě jeden název pro švadlenu, která se však specializovala pouze na výrobu šorců ,širokých slavnostních zástěr⁷⁴, určitého ,druhu krojové sukne či zástěry⁷⁵. Její název zní **šorcarka**. Toto dial. substantivum je odvozeno od stč. slova *šorc* (též hist. *šurc*, *šorec*, *šurca*), které je z něm. *Schurz* tv. (Newerkla 2004, 358; Machek 1968, 618)

Ve staré češtině se *šorc* říkalo také ,drátěné rytířské zástěře⁷⁶. Je však nepravděpodobné, že by šorcarka dokázala takové zástěry vyhotovit. Ty byly spíše vyráběny některým z kovodělných řemesel (Bartoš/sv. II 1906, 430; SSJČ/sv. VI 1989, 54; Kybalová 2009, 140).

Skutečnými krejčovskými specialisty byli až **kabátníci**, kteří šili kabáty neboli kabátce. Ty se v českých zemích začínají vyrábět až od 14. století a více od 15. století, kdy v mužském odívání nahrazují sukni⁷⁷. Ta se totiž u mužů neustále zkracovala a byla doplněna zapínáním, čímž vznikl kabátec. Sukně oddělená od živůtku se tak stává výsadou žen. Její délka zůstávala mnohá staletí neměnná. Kabát byl u mužů oblíben, protože jim měl dle historických záznamů dodávat vzhled statnosti, pocit mužných ramen a silné hrudi. Např. Jan Hus odsuzoval muže, kteří si takto vycpávali vlnou kabáty jen kvůli mužnějšímu vzhledu. *Ottův slovník naučný* dokonce hovoří o krejčovské dovednosti, kdy byl do kabátu všit pancíř, který měl chránit muže, jenž šel do boje. Kabát nebyl oděvem pouze mužským, také ženy nosily kabátky, ale bývaly delší než ty mužské (Winter 1909, 625; Kybalová 2001, 144; Němec 1986, 109 - 110; Otto/sv. XIII 1898, 713).

Stč. substantivum *kabátník* bylo odvozeno od slova *kabát*, které bylo do češtiny zprostředkováno maďarštinou pravděpodobně z pers. *kabā* ,plášť, kaftan‘. Sufixem připojeným k tomuto řemeslu je *-ník* (Němec 1986, 110; Rejzek 2001, 255; Machek 1968, 233).

Jaroslav Zaorálek se o řemesle kabátnickém v *Lidových rčeních* nezmiňuje, ale bohatý je seznam hesel, kde se vyskytuje slovo *kabát*. Např. *míti lepší kabát* ,být z lepší společenské vrstvy, mít větší majetek‘, *míti z ostudy kabát* ,býti zvyklý každé ostudě‘, *svléci někoho z kabátu* ,o všechno ho obrát‘, *vyprášit někomu kabát* ,nabít mu‘ (Zaorálek 1996, 118). Mezi přirovnáními jsou poměrně známá: *znám ho jako svůj kabát* ,dokonale‘ a *je jako sedmkrát obrácený kabát* ,opotřebovaný, zvětšely, vyžilý‘ (Zaorálek 1996, 459).

⁷⁴ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

⁷⁵ URL: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php> [cit. 2014-6-18]

⁷⁶ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

⁷⁷ Snad kytile, hrubý dlouhý oděv, sukne s halenou (Jungmann/ sv. II 1990, 250).

Dalším specialistou byl **kytler**, vedle něhož se u Wintra objevuje také název **perkytler**. Kytler se specializoval na šití kytlí, což byly pravděpodobně ony hrubé košilové sukně, které se nosily mezi prostým lidem na práci i ve slavnostních okamžicích. Kybalová také uvádí, že kytle nosili i příslušníci cechů a že si na ně někteří přidělovali znak svého řemeslného cechu (Winter 1909, 625; Pecelt 1983, 22; Kybalová 2001, 153).

Původ slova *kytler* je poměrně jasný. Je odvozen od jména pro sukni *kytle*, *kytlíce*, která byla odvozena z něm. *Kittel* tv. (Rejzek 2001, 328; Newerkla 2004, 288) Substantivum *perkytle* a od něho odvozené slovo *perkytler* se nezdá být zcela synonymním tvarem pro *kytli* a *kytlera*, neboť je *perkytle* spojována s havířským oděvem a byla v tomto tvaru odvozena z něm. *Bergkittel* ‚pracovní oděv horníků‘. Může se tedy jednat ještě o užší řemeslnou specializaci (Bartoš/sv. II 1906, 287; SSJČ/sv. IV 1989, 83). Slova *kytler* a *perkytler* jsou nejspíše výrazy češtiny střední doby, dnes archaismy.

Dalším řemeslem je dnes už zapomenuté a i v minulosti velmi ojedinělé řemeslo župikářské, které je spojeno s valašským prostředím. **Župikář** zhotovoval župice, stč. ‚vrchní kabát valašský, halenu‘, který byl ušit z houní a měl být oděvem svátečním. Nejčastěji se vyskytoval v modré nebo zelené barvě (SSJČ/sv. VIII 1989, 497; Bartoš/sv. II 1906, 563; Winter 1909, 625).

Posledním řemeslem v této kapitole je **ornátník**, řemeslník, který se vyskytoval opravdu jen ojediněle. Jeho specializace byla příliš úzká na to, aby se mohlo uživit více ornátníků. Vyráběl kněžské ornáty, tedy mešní roucha, od nichž je také odvozen název tohoto řemesla (Nodl, - Šmahel 2002, 370; Janáček 1963, 45).

Stč. substantivum *ornát* je z pozdnělat. *ornātus* tv., původně však ‚výstroj, šat, ozdoba‘, a to od lat. *ornāre* ‚vystrojit, ozdobit‘ (Rejzek 2001, 432).

Kromě názvu pro řemesla se mohlo slova *ornátník* užít též jako nadávky pro katolíky, nejspíše v době husitských válek.⁷⁸

2. 3. 3. HACNÍK, KALHOTNÍK A PUNČOCHÁŘ

Následující řemesla **hacníka**⁷⁹ neboli **kalhotníka** a pak také **punčocháře** se zaměřovala především na výrobu oděvů určených mužům. Muži totiž ve středověku nosili pod sukňemi nohavice, předchůdce dnešních kalhot (Kybalová 2001, 145).

⁷⁸ URL: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php> [cit. 2014-6-18]

Je zajímavé sledovat vývoj zrovna tohoto druhu oděvu. První nosili kalhoty Germáni a od nich se rozšířily mezi ostatní kmeny Evropy. Kalhoty přečkaly věky, přestože se jejich podoba výrazně měnila, a dodnes jsou nepostradatelnou součástí odívání, jak pro muže, tak i stále častěji pro ženy. V době slovanské se nosily krátké kalhoty, tzv. hacě⁸⁰ jako spodní prádlo. Igor Němec v *Dědictví řeči* popisuje, jak se přes hacě natahovaly dlouhé a úzké nohavice, jak se navlékaly každá zvlášť, jak zakrývaly celou nohu a zastrkávaly se do bot. Zpočátku se tedy jednalo o dvě nohavice, které byly spojeny až u pasu (Němec 1986, 110 - 112; Kybalová 2001, 48).

Tím, že se nohavice stále zužovaly a stále těsněji obepínaly nohy, vznikly ve 14. století punčochové kalhoty. Ty nahrazovaly jeden čas také obuv, neboť byly na chodidlech podšity usní. Ušít takové punčochy byla práce nelehká. Čím užší se nosily, tím obtížnější bylo pro krejčího či punčocháře je ušít. Musely být tak upnuté, až hrozilo, že se snadno roztrhnou. Je to také doba, kdy byly ve vyšších kruzích v módě punčochy dvoubarevné. Velice častá byla kombinace červeno-zelených nohavic, ale také pruhovaných vzorů, šachovnicových a s kolečky. Byl to oděv, který dělal krejčímu reklamu, řečeno dnešními slovy, a který zdůrazňoval osobitost majitele. Pletené punčochy, jež se více podobají oděvu, který známe i dnes, jsou záležitostí pravděpodobně až 16. století. Není pravda, že by v době středověku punčochy nosili pouze muži. Také ženy se do nich odívaly. Rozdíl byl pouze v tom, že je nevystavovaly na odív, ale měly je skryté pod sukni (Němec 1986, 110 - 112; Kybalová 2001, 48 - 50; Štýbrová 2009, 68 - 69; Balhar a kol./sv. I 2004, 186).

Vývoj punčoch a kalhot není zcela objasněn. Pokud dnes hovoříme o nohavicích, nemáme tím na mysli jeden kus oděvu, jak tomu bývalo v minulosti, ale dvě části kalhot. To je význam, který nohavice v průběhu věků získaly. Naopak jejich původní význam kalhotového oděvu převzaly kalhoty. Název *kalhoty* patrně přejala čeština z lat. *caliga*, což byly ‚boty, které se šněrovaly kolem lýtek‘. V 16. století se tak nazývaly kalhoty spodní a také svrchní baňaté kalhoty, dnes tak nazýváme oděv se dvěma dlouhými nohavicemi (Němec 1986, 112; Kybalová 2001, 105; Machek 1968, 236). A od kalhot je odvozen název řemesla *kalhotník*. Pravděpodobně je tedy mladší variantou stč. názvu *hacník*, který je odvozen od slova *hacě* (Rejzek 2001, 256).

⁷⁹ Zikmund Winter upozorňuje na fakt, že v 16. století přestávají mnohé specializace hacníků (kalhotníků), kabátníků, vetešníků ad. existovat a jejich práci vykonává pouze krejčí (Winter 1909, 636).

⁸⁰ Stč. název *hacě*, *hácě* převzali v podobě *gacě* Maďaři a k nám se pak přes slovenštinu vrátil nazpět ve tvaru *gatě* či *katě* (Němec 1986, 110 - 111). Tyto výrazy zůstaly zachovány v nářečních variantách *gatě* a *katě* na Moravě, kde znamenají *kalhoty* (Balhar a kol./sv. I 2004, 186).

Hacník šil hacě a punčochář se zase specializoval na šití punčoch, ať už byly z jakéhokoli materiálu, např. plátna, aksamitu, hedvábí. Konkurentem mu byl pouze krejčí, který však nevyráběl pletené punčochy, ty se staly doménou punčocháře (Winter 1909, 633).

Název pro *punčocháře* je odvozen od substantiva *punčocha*⁸¹ připojením sufixu *-ář*. Substantivum *punčocha* je ze střhn. *buntschuo*ch, „což byl druh selské šněrovací boty, která se připevňovala řemínky k noze. V č. přeneseno na hrubou pletenou punčochu, která se také připevňovala k noze tkanicemi“ (Rejzek 2001, 519). Slovo *punčochář* je pravděpodobně slovo staré češtiny.

Dalším specialistou, který souvisí s odíváním dolních končetin, byl **flekýř punčoch**. Zikmund Winter o něm píše, že byl specializovaným krejčím (Winter 1909, 634). Dle názvu, který obsahuje slovo *flekýř*⁸², jež je patrně odvozeno od substantiva *flek* ‚skvrna, záplata, kousek látky‘, to vypadá, že *flekýř punčoch* byl vetešníkem, který spravoval punčochy. Však se také říkalo *flekovat kalhoty*, ‚dávát podešev, kousek látky‘ (SSJČ/sv. I 1989, 504).

2. 3. 4. RUKAVIČNÍK

Člověk se v minulosti naučil chránit své ruce před zimou a během práce, což obstaraly rukavice, které vyráběli **rukavičníci** či **rukavičkáři**⁸³.

V době středověku se rozlišovalo více typů rukavic. Kromě kožených na běžné nošení ještě existovaly rukavice železné, ze železných plátů, a brněné, z kůže posité železnými plátky a plíšky, které byly součástí rytířské výzbroje. Je logické, že se v českých zemích objevují až od 13. století, což souvisí s „rozvojem rytířské kultury“. Jejich výroba však nebyla specializací rukavičkářského řemesla, které neumělo pracovat s kovy (Němec 1986, 117).

Už od 7. století můžeme hovořit o rukavicích jako o součásti oděvu. Velký rozdíl byl v materiálech, ze kterých byly šity. Např. rukavice hedvábné byly odznakem biskupů a opatů. Skrze rukavice tak lidé dávali na odívání přepych⁸⁴, v němž žili, a nebyli to pouze duchovní, ale také aristokracie a brzy i měšťané, kteří se toužili pozvednout na úroveň šlechty. Původně je ve vyšší společnosti nosili především muži, teprve za raného novověku se rozšířily také

⁸¹ Substantivum *punčocha* bylo odvozeno ze střhn. *buntschuo*ch, což byl druh selské šněrovací boty, která se připevňovala řemínky k noze. V češtině pak byl tento název přenesen na hrubou pletenou punčochu, která se také připevňovala k noze tkanicemi (Rejzek 2001, 519).

⁸² Etymologie substantiva *flekýř* viz kapitola 2. 1. 5.

⁸³ Winter uvádí, že rukavice si mohli lidé objednat také u jirchářů, zámišníků, dokonce i punčochářů a údajně také soukeníci dokázali ušít rukavice (Winter 1909, 593).

⁸⁴ Nebyl to pouze přepych, který rukavice mohly symbolizovat. Byla-li rukavice hozena pod nohy protivníka, byla to jistá výzva, aby onen dotyčný odčinil urážku (Kybalová 2001, 63).

dámské rukavičky. Na sklonku středověku, respektive v 16. století byly rukavice vyráběny hromadně pro širší vrstvy společnosti. Lišily se nejvíce materiály. Buď byly vyrobeny z textilních materiálů (např. vlna), nebo z usně (např. z kůže telecí, skopové, jelení, dokonce i z kůže psí). Avšak už ve středověku se rozlišovaly prstové rukavice a palečnice (Němec 1986, 117 - 118; Floriánová 2005, 37; Kybalová 2001, 117).

Toto nepříliš rozšířené řemeslo mělo dva stč. názvy *rukavičník* a *rukavičkář*. Zdá se, že první byl vytvořen od substantiva *rukavice* připojením sufixu *-ník* a druhý od deminutiva *rukavička/rukavičky* připojením sufixu *-ář*. Substantiva *rukavice* i *rukavička* jsou odvozena od slova *ruka*, psl. **rōka*, jehož východiskem by mělo být ie. **uronkā* ‚tlapa, ruka‘, tedy ‚to, čím se sbírá, uchopuje‘, a to je od ie. **urenk-* ‚sbírat‘, původně nejspíše ‚kroutit, vinout‘, od ie. **uer-* tv. (Rejzek 2001, 549)

Poměrně známé je přirovnání, které se vztahuje k substantivu *rukavička*, a to je: *jednati s někým jako v rukavičkách* ‚velmi opatrně, jemně, ohleduplně‘. Už méně známé, neboť je již zastaralé, je přirovnání *povinnost svou jako v rukavičkách konajíce* ‚s nechutí‘ (Zaorálek 1996, 521).

2. 3. 5. KLOBOUČNÍK, ČEPIČNÍK, BIRETNÍK, VRKOČNICE A VĚNEČNÍK

V této kapitole se budeme věnovat řemeslům, ať už více či méně známým, která vyráběla různé pokrývky hlavy.

Nejstarší pokrývkou lidské hlavy je kukla. Znali ji už staří Římané. Byla velmi praktická, neboť chránila nejen hlavu, ale také krk a někdy dokonce tvář, takže z dotyčného byly vidět pouze oči, nos a brada. Byla rozšířená mezi vrstvami vyšší společnosti, ale jakmile se tito přeorientovali ve 14. a 15. století na klobouky a čepice, kukla pak bývala k vidění především na hlavách měšťanů a také vesničanů. Mohla být i součástí pláště a mohla být zdobena kožešinou. U prostých lidí však byly kukly velmi obyčejné (Němec 1986, 121; Kybalová 2001, 47).

Kukla se sice už dnes nenosí, ale některá rčení o ní se nám dochovala dodnes. *Chodí on v roušce, ona v kukle* se říkalo o domácnosti, kde ‚rozkazuje žena místo muže‘. Dochovalo se také v podobě *zle, kde muž v roušce a žena v kukle chodí*. Kukla byla také spojována s tajnůstkářstvím a neupřímností, neboť dotyčným nebylo vidět do tváře. Proto se říkalo *v kuklu*

se obléci ‚masku si nasadit, přetvařovat se‘ a *strhnout někomu kuklu* ‚odhalit něčí neupřímnost, pokrytectví apod.‘ A protože kuklu nosili také šašci u dvora, ujala se rčení *kuklu a zvonec nosit* ‚býti blázen‘ a *kuklu někomu strojit* ‚blázně si z někoho tropit; šidit někoho‘ (Zaorálek 1996, 164).

Paralelně s kuklami a se vznikajícími klobouky se objevují v 11. a 12. století čepce. Byly šité z kůže nebo i z plátna. Ty luxusnější mohly být zdobeny kožešinou, např. liščí, jehněčí či sobolí. Existoval také druh čepců, které se vyráběly speciálně jako krytí hlavy pod helmu (Němec 1986, 121; Kybalová 2001, 58).

Materiály k výrobě klobouků byly snad ještě rozmanitější. **Kloboučníci** (stč. **klobúčníci**) vyráběli od 14. století klobouky z vlny, ze sukna, kožešin, oblíbené byly bobří kožešiny, také klobouky plstěné⁸⁵ z chlupů králíků a zajíců, pak také z hedvábí, lýčí, slámy i z rákosu. Klobouk chránil tvář před deštěm i před slunečními paprsky, a to díky okraji, který bylo možné sklopit. Dříve nežli zdobené klobouky civilní se patrně nosily klobouky vojenské a také klobouky uzpůsobené na práci. Pak se rozšířily i mezi vrstvami majetnějšími, kde je nosili jak muži, tak i ženy. Už v 17. století však kloboučníkům ubývalo zakázek. Velkou konkurencí totiž byla obliba v nošení paruk a také slamáků. V 19. století pak má výroba klobouků průmyslovou podobu (Němec 1986, 119; Winter 1909, 626; Otto/sv. XIV 1899, 397 - 398; Kybalová 2001, 109; Janotka - Linhart 1984, 92).

Stč. substantivum *klobúčník* je odvozeno od stč. slova *klobúk*. Díky připojení *sufixu -ník* došlo ke změně souhlásky *k* na *č* uprostřed slova. Substantivum *klobouk*, stč. *klobúk*, je pravděpodobně přejímkou z nějakého turkotatarského jazyka. Soudí se tak dle podobnosti s **kalbuk* ‚vysoká čepice s kožešinovým lemováním‘, kde došlo patrně k přesmyku *kalb->klob-* (Rejzek 2001, 278; Kybalová 2001, 109). Podoba *kloboučník* je nejspíše slovem češtiny střední doby.

Na klobouk si člověk v minulosti utvořil různé názory. Svědčí o tom četná rčení, která se nám dochovala. Klobouk byl např. chápán jako symbol utajení i lsti. Jistě tomu byl na vině stín, který byl vrhán na lidskou tvář. Jako příklad uveďme *jednati pod kloboučkem* ‚lživě‘ nebo *držet něco pod kloboukem* ve smyslu ‚tajit, držet něco v tajnosti‘. Ukázky jiných rčení: *to si můžete dát za klobouk* ‚to nemá cenu; nic vám to není platné‘, *ten si ho dá za klobouk* ‚o

⁸⁵ Plst' je souvislá látka, která je vytvořena vzájemným zachycením a zapletením, tzv. plstěním, vláken živočišných, tedy vlasů, chlupů, vlny atd. Ke zplstění dojde tlakem nebo také hnětením rouna ve vlhku za zvýšené teploty. Užívá se při výrobě sukna a také klobouků. Kloboučníci si plst' často připravovali sami, nebo ji získávali od řemesníků, tzv. **plstnařů**, specializace, která se vyskytovala velmi ojediněle (Otto/sv. XIX 1902, 946; Pecelt 1983, 22).

mnoho ho předčí, vyniká nad něho‘ a *straší mu pod kloboukem* ‚je pomatený‘ (Zaorálek 1996, 133; Němec 1986, 120).

Díky tomu, že se u klobouku měnil během vývoje střih, velikost, materiál a zdobení, byl vytvořen biret neboli baret. Janáček hovoří o biretech zhotovovaných pro kněze⁸⁶ a členy universit. Mnohé obrazy však hovoří také o jiných zákaznících z řad měšťanů a šlechty. Otto ve svém slovníku popisuje, jak byly birety v 16. století v Německu natolik oblíbené, že je nosili všichni muži a ženy vyjma selského lidu. Je však pravda, že později se staly znakem kněžské a univerzitní příslušnosti.

Birety byly šity z podobných materiálů jako klobouky, ale také ze sametu, aksamitu a mohly být zdobeny barevnými šňůrkami, peřím a řetízky (Janáček 1963, 45; Otto/sv. III 1890, 315 - 316).

O jejich zhotovení se starali specialisté zvaní **biretníci**. Substantivum *biretník* je odvozeno od slova *biret* připojením sufixu *-ník* a jedná se pravděpodobně o název češtiny střední doby. Substantivum *biret* je odvozeno ze střlat. *bir(r)etum*, *ber(r)et(t)a* ‚čepice‘, přičemž z druhého tvaru vychází název *baret*. Střlat. názvy jsou z pozdnělat. *birrus* ‚krátký přehoz s kapucí‘, nejspíše keltského původu (Rejzek 2001, 79).

Kromě kloboučníků a biretníků se ve středověku vyskytovali také **čepičníci** (též **čepičáři**, **čepčáři**). Vyráběli nejen čepice, ale i karkule⁸⁷ a snad také kukly.

Jejich název, u všech tří zmíněných názvů se patrně jedná o podobu stč., je odvozen od substantiva *čepice* za použití přípony *-ník* nebo *-ář*. Slovo *čepice* stejně jako substantivum *čapka* je ze střhn. *(t)schapel* ze stfr. *chape(l)* a to z pozdnělat. *cappa* ‚druh pokrývky hlavy‘ (Rejzek 2001, 111).

V souvislosti s nošením čepic se vžilo přirovnání *sluší mu to jako svini čepce* ‚vůbec mu to nesluší‘ a také dvě rčení *mít pod čepicí* ‚býti chytrý, bystrý, rozumět něčemu‘ a *být lehký pod čepicí* ‚býti hloupý‘ (Zaorálek 1996, 434, 32 - 33).

Také ženy své hlavy zdobily a chránily. Oblíbené byly karkule, čepice i klobouky. Vdané ženy své vlasy skrývaly do roušek a šlojířů, naopak neprovdané dívky se zdobily věnci a panny nosily vrkoče ve vlasech (Kybalová 2001, 59; Otto/sv. VI 1893, 447). Výrobě těchto tovarů se věnovaly **vrkočnice** a **věnečníci** či **věnečnice**.

Vrkočnice se specializovaly na výrobu vrkočů. Vrkočem je nejčastěji nazýván speciální účes nevěst, jejichž vlasy byly zapleteny do dvou copů a spolu se stuhami se otočily kolem

⁸⁶ Kněží nosili černé birety, biskupové fialové a kardinálové červené (Otto/sv. IV 1891, 85).

⁸⁷ Karkule byl ženský čepček, který nosívala vdaná žena. Podobný dětský čepček se nazýval *karkulka* (SSJČ/sv. II 1989, 288; Bartoš/sv. I 1906, 139). Název *karkule* je odvozen z lat. *caracalla* tv. (Machek 1968, 243)

hlavy do drdolu⁸⁸ (Rejzek 2001, 722; SSJČ/sv. VII 1989, 156; Bartoš/sv. II 1906, 491). Vrkočnice nebyly středověkými kadeřnicemi, pravděpodobně vyráběly ony ozdoby - stuhy - které se vplétaly do vrkoče. Tento staročeský název řemesla (popřípadě češtiny střední doby) je odvozen od substantiva *vrkoč*, které je nejspíše z něm. *Werg* ‚koudel‘ (Rejzek 2001, 722; Winter 1909, 632).

Posledními řemeslníky této kapitoly jsou věnečníci. Název tohoto řemesla se vyskytuje také v rodě ženském. Výrobou dámských ozdob do vlasů především vínků, tedy věnců, se totiž živilo velké množství žen (Janáček 1963, 45; Janotka - Linhart 1984, 181). Název *věnečník* je odvozen od slova *věnc*, psl. **vēnъcъ*, které odpovídá lit. *vainikas* tv., a to jsou deminutiva od ie. **uoino-* ‚co je uvito‘, od ie. **uei-* ‚vít‘ (Rejzek 2001, 705). Nejspíše se jedná o název, který pochází až z češtiny střední doby.

2. 3. 6. ŘEMESLA ODĚVY A ČLOVĚKA ZDOBÍCÍ

Velmi blízko řemeslu kloboučníků měla další specializovaná řemesla, která se starala o finální podobu klobouků. Tak např. **šmukýř** zdobil klobouky hedvábím, aksamitem, sukmem, zlatem, stříbrem a perlami. Pokud je řemeslník zkrášloval peřím, říkalo se mu **pernář** či **peříšmukýř**. Jiný řemeslník, kterým byl **oblemovač**, měl na starosti lemování klobouků (Winter 1909, 632; Janotka - Linhart 1984, 92).

Substantivu *šmukýř*, které se v češtině objevuje až v její střední době, dalo název zastaralé slovo pro ‚šperk, ozdobu‘ tzv. *šmuk*, který byl přejat z něm. *Schmuck*, jehož význam je shodný s českým. V případě substantiva *šmukýř* byla užitá přípona *-ýř* (Rejzek 2001, 635).

U názvu řemesla *pernář* je zřetelná spojitost se substantivem *peří*. Patrně byl tento název odvozen od adjektiva *pernatý* ‚porostlý, pokrytý péry, peřím‘ za využití sufixu *-ář*. Význam slova *pernář* by pak byl ‚ten, kdo pokrývá klobouky peřím‘. Pravděpodobně se nejednalo o stč. slovo, ale o substantivum mladší, snad stejně jako v případě *šmukýře* slovo češtiny doby střední. Ve staré češtině bylo substantivum *pernář* výrazem pro *perníkáře*⁸⁹ (SSJČ/sv. II 1989, 85; Rejzek 2001, 461).

Synonymní název *peříšmukýř* je kompozitem slov *peří* a *šmukýř*. Substantivum *peří* je odvozeno od slova *pero*, *péro*, v psl. **pero*, které je z ie. **per-* ‚letět‘ (Rejzek 2001, 461).

⁸⁸ Machek se domnívá, že *vrkoč* byl původně název pro ozdobu z hedvábí, která se vplétala do copu nevěsty a pomocí níž vznikala onen drdol, kterému se v minulosti i dnes říká dle Machka mylně *vrkoč* (Machek 1968, 700).

⁸⁹ URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

Posledním neobjasněným substantivem z této skupiny řemesel zůstává *oblemovač*. Jedná se o činitelské jméno, které je odvozeno od slovesa *oblemovat*, jež vzniklo spojením prefixu *ob-* a slovesa *lemovat*, které je odvozeno od substantiva *lem*, v psl. **lěmъ*, to od ie. **lei-m-* od **lei-* ‚ohýbat‘ (Rejzek 2001, 337).

Člověk však měl potřebu zdobit nejen klobouky, ale také různé látky, různé druhy oděvů i závěsy a pokrývky. Právě lidská touha se líbit vytvořila ve 12. století řemeslo **krumplěře** (též se objevuje varianta **krumplíř**). Krumplěř byl v podstatě vyšíváč, který se zaměřoval na vyšívání⁹⁰ látek a oděvů hedvábím, zlatem, stříbrem a perlami. Krumplěřství bylo vlastně jistým druhem umění, proto se také krumplěři někdy sdružovali v cechu spolu s malíři (Nodl, - Šmahel 2002, 370; Janotka - Linhart 1984, 91).

Stč. název *krumplěř*, *krumplíř* byl pravděpodobně přejat z něm. *krumpeln* ‚krumplovat‘. Ve staré češtině se objevují obě varianty sufixů *-ěř* a *-íř* (Newerkla 2004, 284; Machek 1968, 297).

Ženy ve středověku měly k dispozici také řadu doplňků, kterými mohly zdobit své oděvy, stejně tak muži. Tyto doplňky pro ně zhotovovali např. **tkaničníci** (**tkaničkáři**), kteří vyráběli tkanice a prýmký, **drástníci** (**drastník**), již se specializovali na zhotovení střapců, a **stuhaři**, kteří vytvářeli hedvábné a kožené stuhy (Kybalová 2001, 174; Nodl, - Šmahel 2002, 370; Winter 1909, 635).

Jak název *tkaničník* (*tkaničkář*), tak i substantivum *stuhář* je slovem stč. První je odvozeno od substantiva *tkanička*, ta od slovesa *tkát*⁹¹ (Rejzek 2001, 662). Název druhého řemesla je odvozován od slova *stuha*, stč. též *vztuha* ‚řemínek, pás‘ v psl. **sъtoga* původně ‚řemínek na přitahování obuvi k noze‘, které je odvozeno od **sъtęgnęti* ‚stáhnout, přitáhnout‘ (Rejzek 2001, 611). Přípony, které se vyskytují u dvou naposledy zmíněných řemesel, jsou *-ník*, *-ář* a *-ař*.

Původ stč. názvu dalšího řemesla *drástník* není zcela objasněn. Jsme schopni vyhledat, že bylo odvozeno od substantiva *drasta*, *drásta* ‚tříska, štěpina; skvrna, kaz; drobnosti, maličkosti; náradí, náčiní‘,⁹² ale už není jasné, jakým způsobem vzniklo ono substantivum *drasta*.

⁹⁰ Vyšívání ovládaly v rámci ručních prací mnohé z urozených dam. Např. královna Eliška Přemyslovna si měla dle slov kronikáře vyšít svatební šaty na sňatek s Janem Lucemburským sama (Benda 1999, 159).

⁹¹ Etymologický vývoj slova *tkátí* viz kapitola 2. 2. 1.

⁹² URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

2. 3. 7. PASÍŘ, KNOFLÍKÁŘ A HŘEBENÁŘ

Silným středověkým řemeslem byli **pasíři**, kteří se věnovali výrobě pásů z kůže a z různých látek. Museli však umět pracovat také s kovem, neboť zhotovovali i jiné předměty, sponky, přezky a ozdoby z mosazi, zlata a stříbra. Pás se stal v průběhu věků nepostradatelnou součástí oděvu u mužů i u žen. Dříve si na něj lidé zavěšovali váčky a tobolek, o kterých byla řeč v kapitole kožedělných řemesel (Otto/sv. XIX 1902, 291; Kybalová 2001, 63).

Stč. substantivum *pasíř* vzniklo odvozením od slova *pás*, jehož psl. podoba je **pojasъ* od slovesa **pojasati* ‚přepásat, převázat‘ z **po-* ‚po‘ a **jasati* ‚opásat‘, což je z ie. **iōs-* ‚opásat‘. „Původní význam subst. tedy byl ‚to, čím se přepásává““ (Rejzek 2001, 450).

Také **knoflíkáři** pracovali s různorodými materiály, z nichž vyráběli knoflíky. Byly to např. kosti, dřevo, kov, roh, plátno, sukno. Knoflíky byly i různě zdobené, např. stříbrné a pozlacené. Knoflíkářství se do Evropy dostalo z Orientu a v době, o níž pojednává tato práce, už bylo rozšířeným řemeslem v různých koutech Evropy (Winter 1909, 600; Kybalová 2001, 200; Otto/sv. XIV 1899, 459).

Přestože stará čeština znala kromě substantiva *knoflík* také *kneflík*, u řemesla, které je vyrábí, je možné se setkat pouze s podobou *knoflíkář*. Název tohoto řemesla pochází patrně až z doby střední češtiny. Je odvozen od substantiva *knoflík*, které je ze střhn. *knöpfel*, což je deminutivum slova *knopf* ‚knoflík, suk, poupě, něco kulatého‘ (Rejzek 2001, 281).

Posledním řemeslníkem této diplomové práce je **hřebenář**. Přestože to, co vyrábí, neslouží člověku k odívání, bývá řazen mezi oděvní řemesla.

Hřebenáři vyráběli hřebeny nejen ze dřeva a olova ale také ze surovin vzácnějších, ze slonoviny, z rohů a želvoviny (Winter 1909, 600). Jakmile hřebenář přijal zakázku, musel si nejdříve připravit materiál, z něhož měl být hřeben vyroben, např. volí roh. Z volích rohů se zpracovávala dutá část, která byla rozřezána na několik dílů. Tyto části se ohřívaly nad plameny, jinak by se neotevřely a hřebenář by je nemohl vytvarovat do podoby, kterou potřeboval. Desky se pak musely oškrábat a na jedné straně se do nich vyřezaly zuby. Tato práce byla nejspíše nejnáročnější na soustředění, neboť hrozilo, že se materiál odlomí. Pak byl hřeben uhlazen pilníkem, aby byl jeho povrch hladký. Pokud byl některý zákazník majetnější a náročnější, zdobil hřebenář svůj výtvar barvením, vyřezáváním atd. (Otto/sv. XI 1897, 774)

Sufix *-ář* se stal součástí stč. substantiva *hřebenář*, které je odvozeno od všesl. slova *hřeben*. Psl. tvar **greby* (gen. **grebene*) vznikl z **grebti* ‚hrabat, škrábat‘ (Rejzek 2001, 217).

Jaroslav Zaorálek sesbíral několik rčení, která obsahují slovo *hřeben* a která jsou ve většině případů ještě dnes stále živá. *Roste mu hřeben* ‚stává se drzým, zpupným, pyšným‘, *srazit někomu hřeben* ‚pokořit něčí hrdost, pýchu, zkrotit někoho‘, *lysému hřeben a slepému zrcadlo podávat* ‚pošetile si počínat‘ (Zaorálek 1996, 96).

3. ZÁVĚR

V této práci bylo zpracováno bezmála sto názvů řemeslných specializací. Čeština vytvořila téměř pro každou specializaci dva i více termínů. Často se tyto tvary od sebe lišily jen podobou sufixu, ale někdy se odlišnost týkala celého slova. Zpravidla pak byl jeden z výrazů frekventovanější než ty ostatní. Někdy bylo velmi složité rozlišit, kdy se jedná o stejné řemeslo s více názvy a kdy již mluvíme o dvou řemeslných specializacích. Mnohá řemesla se od sebe totiž různila jen nepatrnými drobnostmi.

Nadpoloviční většina názvů pochází ze staré češtiny a vznikla spolu s řemesly v průběhu 12. až 15. století, např. *tkadlec*, *švec*, *jirchář*, *tobolář*. V některých případech se k nim v 16. století a někdy i později přidružily další názvy, které jsou tedy záležitostí až češtiny doby střední, např. *pouzdrař* místo stč. *púzdrař*, nebo *soukeník* místo stč. *súkenník*. Poměrně časté však byly i názvy, které se zrodily až spolu s novými specializacemi právě v období raného novověku a řadíme je tedy mezi termíny střední češtiny, např. *kytler*, *biretník*, *šmukýř*.

Bez ohledu na čas vzniku patří dnes již většina názvů mezi archaismy. Zanikly spolu s některými řemesly. Lze uvést několik výjimek. Například *švec*, *kloboučník*, *švadlena* jsou řemeslníky, kteří své řemeslo vykonávají dodnes, přestože se užívané metody a zhotovené výrobky v mnohém liší od starých procesů výroby zachycených v této práci.

Řemesla lze také rozdělit do pěti skupin dle toho, od jakých slov byl odvozen jejich název. První způsob derivace názvů řemesel je tím nejfrekventovanějším. V této skupině je přibližně sedmdesát řemeslných specializací: *useník*, *tříselník*, *jirchář*, *zámišník*, *kordovaník*, *pergameník* (*bělpuchář*), *vetešník*, *přták*, *flekýř*, *příštipkář*, *noviník*, *kožešník*, *krznař*, *kořkař*, *řemenář*, *sedlář*, *uzdař*, *brašnář*, *měšečník*, *váčkař*, *taškář*, *mošnář*, *tobolečník*, *toulař*, *pouzdrař*, *vlnář*, *kramplář*, *valchář*, *mandlíř*, *přadlena*, *barvíř*, *soukeník*, *pláteník*, *ubrusář*, *huňář*, *barchaník*, *cíchař*, *mezuláník*, *plstnař*, *hedvábník*, *krajkář*, *šlojírnice*, *roušnice*, *provazník*, *popružník*, *sítař*, *tenetář*, *nitník*, *dratevník*, *šorcarka*, *kabátník*, *blanař*, *kytler*, *perkytler*, *župikář*, *hacník*, *kalhotník*, *punčochář*, *rukavičník*, *ornátník*, *kloboučník*, *čepičník*, *biretník*, *vrkočnice*, *věnečnice*, *šmukýř*, *pernář*, *pasíř*, *tkaničník*, *stuhař*, *drástník*, *knoflíkář* a *hřebenář*. Jedná se o řemesla, jejichž název byl odvozen od výrobku, který dotyčný řemeslník zhotovoval. Často to byl také jeden z více tovarů, pravděpodobně hlavní řemeslníkův výrobek. Náleží sem však i řemesla, jejichž jméno vzešlo z názvu suroviny, s níž řemeslník pracoval, anebo od nástroje, kterým své výrobky zhotovoval.

Druhou skupinu, mnohem méně zastoupenou, tvoří názvy řemesel odvozených od sloves, tedy od činnosti, kterou řemeslník vykonával především. Jsou to konatelská jména: *švec, mykač, česač, tkadlec, postřihač, bělič, krejčí, oblemovač* a řemeslo rodu ženského *švadlena*.

Přibližně stejně početnou skupinu tvoří kompozita, kdy názvy pro řemeslníky byly vytvořeny ze dvou slov. Tato pojmenování mívají často synonymní tvary v podobě dvousloví. Jsou to řemesla: *koželuh, bělokoželuh, peříšmukýř, novodělník, podeševkraječ, sukenkraječ (kraječ suken), plátenkraječ (kraječ pláten)* a *kožebarviř (barviř kůže)*.

Ještě méně zastoupenou je skupina čtvrtá, kam patří řemesla, jejichž názvy byly odvozeny z němčiny, ať už ze substantiva téhož významu, anebo jiných slovních druhů. Do této kategorie náleží: *štumfař, rýmař (rejmař), cěklář, tandlář a krumplář*.

Poslední skupina je specifická. U řemeslných názvů *reflář* a *rajfář* není jasné, z jakého slova byly odvozeny. Etymologické ani jiné slovníky se o nich nezmiňují.

Ve své práci jsem se také snažila zachytit užívání sufixů u jednotlivých řemesel. U substantiv ženského rodu, kterých se mezi řemesly mnoho nevyskytovalo, převládá přípona *-nice* (např. *vrkočnice*), ale je možné setkat se také se sufixem *-ka* (*šorcarka*) a ve dvou případech se sufixem *-í* (*švadlí, přadlí*) a *-ena* (*švadlena, přadlena*). V případě substantiv rodu mužského není výskyt sufixů o mnoho bohatší. Nejčastější sufix je *-ník*, který je typický pro skupinu činitelských jmen, tedy skupinu první. Časté jsou také sufixy *-ář* a *-ář* (časté i u názvů odvozených z němčiny). Méně je zastoupen sufix *-č* (konatelská jména a kompozita) a také sufixy *-íř* a *-ěř*, které se mnohdy vyskytují u dvou tvarů téhož řemesla (např. *tandlář* a *tandlíř*). Výjimečně se pak objevují sufixy *-ýř* (např. *flekýř*) a *-r* (např. *kytler*). Samostatnou skupinu tvoří názvy *švec* a *tkadlec* (o způsobu jejich vzniku viz příslušné kapitoly).

Na závěr je nutno uvést, že řemesla kožedělná, textilní a oděvní, která jsou zpracovaná v této práci, jsou jen zlomkem z množství řemesel, která zachytil Zikmund Winter. Přesto věřím, že se mi podařilo alespoň nastínit, jakým způsobem vznikaly jejich názvy v češtině. Chtěla jsem také poukázat na to, že i historie řemesel je oblast, do níž je zajímavé se ponořit, neboť řemesla utvářela mnohá staletí podobu společnosti, v níž dnes žijeme. Měla vliv na to, jak se člověk oblékal, jak bydlel a do které společenské vrstvy náležel. Řemesla jsou důležitou součástí kulturního dědictví české historie a českého jazyka, a proto pozornost jim věnovaná rozhodně není ztrátou času.

4. SEZNAM ZKRATEK

ad. - a další

adj. - adjektivum

aj. - a jiné

angl. - anglický

ar. - arabský

arch. - archaický

atd. - a tak dále

gen. - genitiv

č. - český

dial. - dialektní, nářeční

ed. - editor

evr. - evropský

gót. - gótský

hist. - historismus

ch. - chorvatský

ie. - indoevropský

it. - italský

kelt. - keltský

kniž. - knižní

lat. - latinský

lid. - lidový

lit. - litevský

lot. - lotyšský

např. - například

něm. - německý

nhn. - novohornoněmecký

p. - polský

pers. - perský

pozdnělat. - pozdnělatinský

předsl. - předslovanský

psl. - praslovanský

r. - ruský
roč. - ročník
ř. - řecký
s. - srbský
slov. - slovanský
stangl. - staroanglický
stč. - staročeský
stfr. - starofrancouzský
sti. - staroindický
stlit. - starolitevský
sthn. - starohornoněmecký
stpr. - staropruský
střhn. - středohornoněmecký
střlat. - středolatinický
stsl. - staroslověnský
subst. - substantivum
tat. - tatarský
tv. - téhož významu
tzv. - tak zvaný
všesl. - všeslovanský
wal. - waleský/velšský
západogerm. - západogermánský
zast. - zastaralý
zvl. - zvláště

5. SEZNAM VYOBRAZENÍ

s. 22: **Nářeční mapa slova švec** *Český jazykový atlas, sv. V* Jana Balhara a kolektivu, s. 167

s. 35: **Nářeční mapa slova tkadlec** *Český jazykový atlas, sv. V* Jana Balhara a kolektivu, s. 169

s. 38: **Soukenictví. Schéma výrobního postupu** *Středověké město v Čechách a na Moravě* Františka Hoffmanna, s. 241

6. LITERATURA A POUŽITÉ ZDROJE

Bartoš 1906: Bartoš, František. *Dialektický slovník moravský. Sv. I - II.* 1. vyd. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

Balhar a kol. 1993 - 2005: Balhar, Jan a kol. *Český jazykový atlas. Sv. I - V.* 1. vyd. Praha: Academia, 1993 - 2005.

Bělič - Kamiš - Kučera 1979: Bělič, Jaromír – Kamiš, Adolf – Kučera, Karel. *Malý staročeský slovník.* 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979. 707 s.

Benda 1999: Benda, Klement a kol. *Od Velké Moravy po dobu gotickou. Dějiny uměleckého řemesla a užitého umění v českých zemích.* 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny a Argo, 1999. 251 s.

Brouček - Jeřábek 2007: Brouček, Stanislav - Jeřábek, Richard a kol. *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. II - III.* 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007.

Čechová - Halíková 2004: Čechová, Alena L. - Halíková, Anna. *Dějiny odívání. Krajky, výšivky, stuhy, prýmký.* 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 218 s.

Čornej 1995: Čornej, Petr a kol. *Dějiny země Koruny české I.* 1. vyd. Praha - Litomyšl: Paseka, 1995. 316 s.

Erhart - Večerka 1981: Erhart, Adolf - Večerka, Radoslav. *Úvod do etymologie.* 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. 304 s.

Floriánová 2005: Floriánová, Olga. *Kůže. Zpracování a výrobky.* 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2005. 179 s.

Garin 2003: Garin, Eugenio a kol. *Renesanční člověk a jeho svět.* 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. 279 s.

Graus 1946: Graus, František. Soukenictví v době předhusitské. *Sborník pro hospodářské a sociální dějiny*, 1946, roč. 1, s 164 - 183.

Havlová a kol. 1989 - 2012: Havlová, Eva a kol. *Etymologický slovník jazyka staroslověnského. Sv. I - XVI.* 1. vyd. Praha: Academia, 1989 - 2012.

Hoffmann 2009: Hoffmann, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě.* 1. vyd. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 712 s.

HR 1881: *Hradecký rukopis.* K vydání připravil Adolf Patera. Praha: Matice česká, 1881. 469 s.

Janáček 1956: Janáček, Josef. České soukenictví v 16. století. *Československý časopis historický*, 1956, roč. 4, č. 4, s. 553 - 590.

Janáček 1961: Janáček, Josef. *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. 272 s.

Janáček 1963: Janáček, Josef. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963. 288 s.

Janotka - Linhart 1984: Janotka, Miroslav - Linhart, Karel. *Zapomenutá řemesla*. 1. vyd. Praha: Rudé právo, 1984. 197 s.

Janotka - Linhart 1987: Janotka, Miroslav - Linhart, Karel. *Řemesla našich předků*. 1. vyd. Praha: Rudé právo, 1987. 207 s.

Jungmann 1989 - 1990: Jungmann, Josef. *Slovník česko-německý. Sv. I-V*. 2. vyd. Praha: Academia, 1989 - 1990.

Karlík a kol. 2002: Karlík, Petr a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 604 s.

Kott 1879 - 1893: Kott, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Sv. I - VII*. 1. vyd. Praha: knihtiskárna Františka Šimáčka, 1879 - 1893.

Kybalová 2001: Kybalová, Ludmila. *Dějiny odívání. Středověk*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 278 s.

Kybalová 2009: Kybalová, Ludmila. *Dějiny odívání. Renesance (15. a 16. století)*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 174 s.

Kybalová - Herbenová - Lamarová 1973: Kybalová, Ludmila - Herbenová, Olga - Lamarová, Milena. *Obrazová encyklopedie módy*. 1. vyd. Praha: Artia, 1973. 623 s.

Lamprecht – Šlosar – Bauer 1986: Lamprecht, Arnošt – Šlosar, Dušan – Bauer, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 423 s.

Le Goff 2003: Le Goff, Jacques a kol. *Středověký člověk a jeho svět*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. 319 s.

Le Goff 2005: Le Goff, Jacques: *Kultura středověké Evropy*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2005. 702 s.

Le Goff - Schmitt 1999: Le Goff, Jacques - Schmitt, Jean-Claude a kol. *Encyklopedie středověku*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1999. 935 s.

Machek 1968: Machek, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 2. vyd. Praha: Academia, 1968. 898 s.

Marek 1962: Marek, Jaroslav. Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století. *Sborník matice moravské*, 1962, roč. 81, s. 124 - 154.

Mendl 1947: Mendl, Bedřich. *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*. 1. vyd. Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, 1947. 112 s.

Němec 1978: Němec, Igor a kol. Vztah sémantiky staročeské slovní zásoby ke společenské situaci. *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii*, 1978, roč. 47, s. 14 – 22.

Němec 1980: Němec, Igor. *Rekonstrukce lexikálního vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1980. 196 s.

Němec 1986: Němec, Igor - Horálek, Jan a kol. *Dědictví řeči*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1986. 472 s.

Newerkla 2004: Newerkla, Stefan Michael. *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. Schriften über Sprachen und Texte 7. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2004. 780 s.

Niederle 1911 - 1925: Niederle, Lubor. *Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní. Život starých Slovanů. Sv. I - III*. 1. vyd. Praha: Bursík a Kohout, 1911 - 1925.

Niederle 1953: Niederle, Lubor. *Rukověť slovanských starožitností*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československá akademie věd, 1953. 513 s.

Nodl - Šmahel 2002: Nodl, Martin - Šmahel, František a kol. *Člověk českého středověku*. 1. vyd. Praha: Argo, 2002. 500 s.

Otto 1888 - 1909: *Ottův slovník naučný. Sv. I - XXVIII*. Praha: Jan Otto, 1888 - 1909.

Págo 1985: Págo, Ladislav. *Úvod do muzejní konzervace a restaurování*. 1. vyd. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Brno, 1985. 88 s.

Pecelt 1958: Pecelt, Antonín. *Mizející řemesla*. 1. vyd. Nový Bydžov: Tisková, ediční a propagační služba, 1958. 206 s.

Petráň 1983: Petráň, Josef. Středověká řemesla v dějinách hmotné kultury. *Archaeologia historica*, 1983, roč. 8, s. 27 - 39.

Petráň 1985: Petráň, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. Sv. I./1 - 2*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

Petráň 1997: Petráň, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury. Sv. II./2*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo kultury ČR a Vydavatelství Karolinum, 1997. 522 s.

Petráňová 2005: Petráňová, Lydia. *Průvodce všedním životem ve středověku*. 1. vyd. Úvaly: Albra, 2005. 84 s.

Příhodová 2004: Příhodová, Eva - Štýbrová, Miroslava - Talaš, Václav. *Stručné dějiny oborů. Textil, oděvnictví, obuvnictví*. 1. vyd. Praha: Scientia, 2004. 33 s.

Příruční slovník jazyka českého: URL: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php> [cit. 2014-6-18]

Rejzek 2001: Rejzek, Jiří. *Český etymologický slovník*. 1. vyd. Voznice: Leda, 2001. 752 s.

SSČ 2010: Filipce, Josef a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 3. vyd. Praha: Academia, 2010. 647 s.

SSJČ 1989: *Slovník spisovného jazyka českého. Sv. I - VIII*. Praha: Academia, 1989.

Sulitková 1984: Sulitková, Ludmila. *Řemesla v Brně ve středověku. Časopis matice moravské*, 1984, roč. 103, s. 64 - 83.

Štýbrová 2009: Štýbrová, Miroslava. *Dějiny odívání. Boty, botky, botičky*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 244 s.

Večerka a kol. 2006: Večerka, Radoslav a kol. *K pramenům slov. Uvedení do etymologie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 355 s.

Vokabulář webový: URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [cit. 2014-5-26]

Winter 1893: Winter, Zikmund. *Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy*. 1. vyd. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček, 1893. 670 s.

Winter 1906: Winter, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. 1. vyd. Praha: Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906. 976 s.

Winter 1909: Winter, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526 - 1620)*. 1. vyd. Praha: Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909. 749 s.

Winter 1913: Winter, Zikmund. *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. 1. vyd. Praha: Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913. 681 s.

Zaorálek 1996: Zaorálek, Jaroslav. *Lidová rčení*. 3. vyd. Praha: Aurora, 1996. 742 s.

Zřídka veselý 1993: Zřídka veselý, František a kol. *Brno - město řemesel, průmyslu a obchodu*. 1. vyd. Brno: SNIP & CO, 1993. 99 s.

Žemlička 2002: Žemlička, Josef. *Počátky Čech královských 1198 - 1253. Proměna státu a společnosti*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 964 s.

7. REJSTRÍK

Barchaník (barchanník)/parchaník/barchentník 41, **42**, 61

Barvíř kůží/barevník kůží/kožebarviř 10, 16, **17**, 41, 44, 61, 62

Barvíř suken 10, 17, 32, **33**, 37, 41, 61

Bělič **37**, 41, 62

Bělokoželuh/bělokožec **17**, **18**, 62

Bělpuchář/bělpuchník **18**, **19**, 61

Biretník 54, **56**, 61

Blanař 25, **26**, 61

Brašnář 27, **28**, 61

Cěklěř/cěglěř **29**, 62

Cíchař **42**, 61

Čepičník/čepičář/čepčář 54, **56**, 61

Česač **33**, 62

Drástník/drastník **58**, 61

Dratevník 44, **45**, 61

Flekýř **23**, 24, 61, 62

Flekýř punčoch **53**, 61, 62

Hacník 51, **52**, 53, 61

Hedvábník 41, **43**, 61

Hřebenář **59**, 61

Huňář/huňkář **39**, 61

Jirchář **17**, 61

Kabátník **50**, 52, 61

Kalhotník 52, **53**, 61

Kloboučník/klobúčník 54, **55**, 56, 57, 61

Knoflíkář **59**, 61

Kočkař 25, **26**, 61

Kordovaník (kordovanník) **18**, 61

Koželuh 10, 12, **14 - 17**, 18, 20, 30, 62

Kožešník/kožišník/kožušník 10, 13, **25**, **26**, 27, 61

Krejčí/krejčír/krajcí 8, 10, 25, 31, 38, 47, **48**, **49**, 52, 53, 62

Kraječ plátna/plátenkraječ 40, 41, 62
Kraječ sukna/sukenkraječ 38, 39, 41, 49, 62
Krajkář 43, 44, 61
Kramplěř/kramplíř 33, 61
Krumplěř/krumplíř 33, 58, 62
Krznař 25, 26, 61
Kytler 51, 61, 62
Mandlíř 37, 41, 61
Měšečník 28, 29, 61
Mezuláník 41, 42, 61
Mošnář 28, 29, 61
Mykač 33, 62
Nitník/nit'ař 44, 45, 61
Noviník (novinník)/novětník/novotník/novodělník 10, 24, 49, 61
Oblemovač 57, 58, 62
Ornátník 51, 61
Pasíř 59, 61
Pergameník (pergamenník) 18, 19, 61
Perkytler 51, 61
Pernář/peříšmukýř 57, 61, 62
Pláteník/tkadlec plátna 33, 40, 41, 61
Plstnař 55, 61
Podeševkraječ 21, 62
Popružník 44, 45, 61
Postřihač 10, 36, 37, 62
Pouzdrař/púzdrař/pouzdrovník/pouzdrník 28, 30, 61
Provazník 44, 45, 61
Prták 23, 24, 61
Přadlena/přadlí 33, 34, 40, 49, 61, 62
Příštipkář 23, 24, 61
Punčochář 51, 52, 53, 61
Rajfěř/rejfiř/rejflíř 37, 62
Reflěř 23, 24, 62
Rýmař/rejmař 28, 62

Roušnice 43, **44**, 61
Rukavičník/rukavičkář 13, **53**, **54**, 61
Řemenář 15, 27, **28**, 61
Sedlář 15, **27**, 28, 61
Sítař/sietečník 44, **45**, 61
Soukeník (soukenník)/súkenník 31 - 34, 38, **39**, **40**, 61
Stuhař **58**, 61
Šlojířnice 43, **44**, 61
Šmukýř **57**, 61
Šorcařka **50**, 61, 62
Štumfař/štymfař/stumfař **15**, 62
Švadlena/švadlí 34, 46, 47, **49**, 50, 61, 62
Švec 10, 19 - 21, **22**, **23**, 24, 61, 62, 65
Tandlěř/tandlíř **49**, 62
Taškář 28, **29**, 61
Tenetář 44, **45**, 61
Tkadlec **35**, **36**, 40, 61, 62, 65
Tkaničnick/tkaničkář **58**, 61
Tobolečník/tobolář 28, **29**, **30**, 61
Toulař 28, **30**, 61
Tříselník **16**, 61
Ubrusář **43**, 61
Useník (usenník) **16**, 61
Uzdař 11, 27, **28**, 61
Váčkař **28**, **29**, 61
Valchář 10, 12, **36**, 61
Věnečník/věnečnice 54, 56, **57**, 61
Vetešník 10, **23**, 24, 49, 52, 53, 61
Vlnář **33**, 61
Vrkočnice 46, 54, **56**, **57**, 61, 62
Zámišník/sámišník 17, **18**, 53, 61
Župikář **51**, 61